

Comentarii la societatea spectacolului

Guy Debord

1998

În memoria lui Gérard Lebovici, asasinat la Paris, la 5 martie 1984, într-o ambuscadă rămasă misterioasă.

«Oricît de dificil ar fi situația și împrejurările în care te afli, nu te da bătut; atunci cînd totul este de temut, nu trebuie să te temi deloc; atunci cînd ești înconjurat de toate pericolele, nu trebuie să-ți fie frică de nici unul; atunci cînd ești la capătul puterilor, trebuie să ai mai multă încredere în ele; tocmai atunci cînd ești surprins trebuie să-ți surprinzi dușmanul.»

Sun-Tzî, *Arta războiului*

I

Aceste *Comentarii* au garanția de a fi bine cunoscute de cincizeci sau șaiszeci de persoane; iar aceasta înseamnă mult în zilele noastre și cînd se discută despre probleme atît de grave. Dar înseamnă mult și datorită faptului că am, în anumite medii, reputația unui cunoscător. Mai trebuie luat în considerare încă un fapt, și anume că din această elită interesată, jumătate, sau aproape jumătate, e compusă din oameni angajați în menținerea sistemului de dominație spectaculară, în timp ce cealaltă jumătate, din oameni ce se vor încăpățîna să facă exact contrariul. Obligat fiind, astfel, să țin cont de cititori atît de atenți și cu influențe atît de diverse, n-am putut, evident, să vorbesc în toată libertatea. A trebuit să am grijă să nu dau prea multe lecții și mai ales nu oricui.

Vremurile nefericite pe care le trăim mă vor obliga deci să scriu, încă o dată, de-o manieră cu totul nouă. Anumite elemente vor fi intenționat omise, de aceea planul va trebui să rămînă destul de neclar. Vor putea fi întîlnite în această carte, ca un semn al epocii, și unele amăgiri. Sub rezerva intercalării pe ici pe colo și a altor pagini, sensul total se va lăsa dezvăluit, tot așa cum, adeseori, articole secrete au fost adăugate altora menționate în mod deschis în diverse tratate, ori așa cum se întîmplă cînd unele substanțe chimice își trădează o parte din proprietăți numai atunci cînd intră în combinație cu altele. Din păcate, vor exista, în această scurtă lucrare, destule lucruri ce vor fi ușor de înțeles.

II

În 1967, în *Societatea spectacolului*, am definit spectacolul modern ca fiind, în esența sa, dominație autocratică a economiei de piață ajunsă la un statut de suveranitate iresponsabilă și ansamblu al noilor tehnici de guvernare ce însoțesc această dominație. Tulburările din 1968, ce s-au prelungit în diverse țări și în anii următori, n-au răsturnat nicăieri organizarea existentă a societății din care se izvorăște «sontan» spectacolul, el continuînd astfel să se consolideze pretutindeni, adică să se extindă în toate părțile și în același timp să-și sporească densitatea la centru. Mai mult, el a deprins noi procedee defensive, așa cum se întîmplă de obicei cu puterile atacate. Cînd am început critica societății spectaculare, ceea ce a fost remarcat în primul rînd, dat fiind momentul, a fost caracterul revoluționar ce putea fi deslușit în această critică, caracter resimțit, în mod firesc, ca elementul său cel mai supărător. În privința lucrului însuși, am fost acuzat uneori că l-aș fi inventat din bucățele și că m-aș fi complăcut în exagerări evaluînd profunzimea și unitatea acestui spectacol și a acțiunii sale reale. Trebuie să recunosc că ceilalți, apoi, publicînd noi lucrări despre același subiect, au demonstrat perfect că se putea evita să se spună atîtor lucruri pe nume. Ei n-au trebuit decît să înlocuiască ansamblul și mișcarea lui printr-un unic detaliu static de la suprafața fenomenului, originalitatea fiecărui autor alegîndu-l diferit după bunul plac și, prin asta, cu atît mai puțin îngrijorător. Niciunul nu a dorit să deformeze modestia științifică a interpretării sale personale alterînd-o cu îndrăznețe judecăți istorice.

Dar în sfîrșit, societatea spectacolului nu s-a oprit nici un moment din mersul său înainte. Ea se mișcă repede, căci în 1967 nu avea mai mult de patruzeci de ani în urma ei, însă din plin folosiți. Iar prin propria sa mișcare, pe care nimeni nu se catadicsea s-o studieze, a demonstrat apoi, prin uimitoare isprăvi, că natura sa efectivă consta tocmai din ceea ce-am spus eu atunci. Acest punct cîștigat nu are numai o valoare academică; deoarece e necesar, fără îndoială, să fi recunoscut unitatea și articularea

forței active pe care o reprezintă spectacolul pentru a fi capabili, pornind de aici, să cercetăm în ce direcții a putut această forță să se deplaseze, fiind ceea ce era. Aceste întrebări sînt de un mare interes, căci în astfel de condiții se va desfășura, cu necesitate, în continuare, conflictul în societate. Dat fiind că spectacolul, în zilele noastre, este cu siguranță mai puternic decît înainte, ce face el cu această putere suplimentară? Care e stadiul atins și la care nu ajunsese înainte? Care sînt, în definitiv, *liniile sale de operare* în acest moment? Sentimentul vag că e vorba de un fel de invazie rapidă, care-i obligă pe oameni să ducă o viață foarte diferită, este, de acum, larg răspîndit; dar asta este resimțit mai curînd ca o modificare inexplicabilă a climei sau a vreunui alt echilibru natural, modificare în fața căreia ignoranța știe doar că n-are nimic de spus. În plus, mulți admit că e vorba de o invazie civilizatoare, inevitabilă pînă la urmă, și sînt chiar dornici să participe la ea. Aceștia preferă să nu știe la ce servește exact această cucerire și cum își croiește ea drumul.

Intenția mea este de a evidenția cîteva *consecințe practice*, încă puțin cunoscute, ce rezultă din această desfășurare rapidă a spectacolului din ultimii douăzeci de ani. Nu-mi propun, sub nici un aspect al problemei, să ajung la polemici, de acum prea facile și prea inutile; cu atît mai puțin îmi propun să conving. Prezentele comentarii nu caută să moralizeze. Ele nu urmăresc ceea ce e dezirabil, sau doar preferabil. Ele se vor mărgini doar să înregistreze ceea ce este.

III

Acum, că nimeni nu se poate îndoii în mod rezonabil de existența și de puterea spectacolului, ne putem îndoii din contră că ar fi rezonabil să se adauge ceva la o problemă pe care experiența a tranșat-o într-o manieră atît de draconică. *Le Monde* din 19 septembrie 1987 ilustra în mod fericit formula: «*Despre ceea ce există nu mai e nevoie să se vorbească*», veritabilă lege a acestor timpuri spectaculare, timpuri care, cel puțin în această privință, n-au lăsat în urmă nici o țară: «Că societatea contemporană este o societate a spectacolului, e un lucru înțeles. Va trebui mai degrabă să-i remarcăm pe cei care nu se fac în vreun fel remarcați. Nenumărate sînt lucrările care descriu un fenomen ce ajunge să caracterizeze națiunile industriale, fără a ocoli țările aflate în urma vremii lor. Dar mai trebuie reținută și următoarea ciudățenie, și anume că lucrările care analizează acest fenomen, în general pentru a-l deplînge, trebuie, la rîndul lor, să se sacrifice în slujba spectacolului pentru a se face cunoscute». Este adevărat că această critică spectaculară a spectacolului, venită prea tîrziu și animată, culmea, de dorința «de a se face cunoscută» pe același teren, se va menține inevitabil la nivelul unor generalități inutile sau al unor regrete ipocrite; după cum la fel de inutilă pare și această înțelepciune deziluzionată care se rătăiește în paginile unui ziar.

Discuția sterilă despre spectacol, adică despre ceea ce fac proprietarii lumii, este astfel organizată *de către el însuși*: se insistă asupra uriașelor mijloace ale spectacolului, pentru a nu se spune nimic despre masiva lor întrebuintare; se preferă adesea să se spună «mediatic» în loc de spectacol, încercîndu-se, astfel, descrierea unui simplu instrument, un fel de serviciu public, care ar administra cu un imparțial «profesionalism» noua avuție a comunicării tuturor prin *mass media*, comunicare ajunsă, în sfîrșit, la o puritate unilaterală, unde poate fi admirată în tihnă decizia deja luată. Ceea ce se comunică sînt *ordine*; într-o perfectă armonie, cei ce le-au dat sînt și cei ce vor spune ce cred despre ele.

Puterea spectacolului, atît de unitară în esența sa, atît de centralizatoare prin chiar forța lucrurilor și absolut despotică în spiritul său, se revoltă destul de des văzînd cum se constituie, sub dominația sa, o politică-spectacol, o justiție-spectacol, o medicină-spectacol, sau atîtea la fel de surprinzătoare «excese mediaticе». Ca și cum spectacolul n-ar fi decît excesul mediaticului, a cărui natură, indiscutabil bună pentru că servește comunicării, înclină uneori spre exces. Stăpînii societății declară, destul de des, că sînt prost slujiți de către angajații lor mediatici; și mai des însă, ei reproșează plebei spectatorilor tendința de a se abandona fără reținere, și aproape animalic, plăcerilor mediaticе. Se va disimula astfel, în spatele unei multitudini virtual infinite de pretinse divergențe mediaticе, ceea ce este, dimpotrivă, rezultatul unei convergențe spectaculare urmărite cu o remarcabilă tenacitate. La fel cum logica mărfii

primează asupra diverselor ambiții concurențiale ale comercianților sau cum logica războiului determină întotdeauna frecvențele modificări ale armamentului, tot așa și logica severă a spectacolului comandă pretutindeni abundenta diversitate a extravaganțelor mediaticе.

Cea mai importantă schimbare din ultimii douăzeci de ani rezidă tocmai în continuitatea spectacolului. Această importanță nu ține de perfecționarea instrumentarului său mediatic, care atinsese deja înainte un stadiu de dezvoltare foarte avansat: ea constă pur și simplu în faptul că dominația spectaculară a putut să educe o generație total supusă legilor sale. Condițiile extraordinar de noi în care a trăit efectiv această generație, în ansamblul său, constituie un rezumat exact și suficient pentru tot ceea ce interzice de acum înainte spectacolul, dar și pentru ceea ce permite el.

IV

Pe plan pur teoretic, nu va trebui să adaug la ceea ce am formulat anterior decât un detaliu, dar care duce departe. În 1967, distingeam două forme, succesive și rivale, ale puterii spectaculare, forma concentrată și forma difuză. Amîndouă planau deasupra societății reale, ca scop al său și ca minciună a sa. Prima formă, acordînd prioritate ideologiei rezumate în jurul unei personalități dictatoriale, însoțise contrarevoluția totalitară, cea nazistă, la fel ca și cea stalinistă. Cealaltă, incitînd salariații să aleagă liber dintr-o mare varietate de mărfuri noi ce se înfruntau, reprezentase această americanizare a lumii, înspăimîntătoare pe alocuri, dar care seducea țările în care se putuseră menține timp mai îndelungat condițiile democrațiilor burgheze de tip tradițional. O a treia formă s-a constituit de atunci, prin combinarea raționată a primelor două și pe baza generală a victoriei celei care se dovedise mai puternică, forma difuză. Este vorba de *spectacularul integrat*, care tinde să se impună de acum la scară mondială.

Locul predominant pe care l-au ocupat Rusia și Germania în formarea spectacularului concentrat și Statele Unite în cea a spectacularului difuz, pare să fi aparținut Franței și Italiei în momentul instaurării spectacularului integrat, prin jocul unei serii de factori istorici comuni: rolul important al partidului și sindicatului stalinist în viața politică și intelectuală, slaba tradiție democratică, îndelunga monopolizare a puterii de către un singur partid de guvernămînt, necesitatea de a pune capăt unei contestări revoluționare apărute pe neașteptate.

Spectacularul integrat se manifestă simultan ca fiind concentrat și ca fiind difuz, iar din momentul unificării lor fructuoase, el a știut să folosească în mai mare măsură ambele calități. Modul lor de aplicare anterior s-a schimbat mult. În privința laturii concentrate, centrul său director a devenit acum ocult: nu mai este instalat aici vreun șef cunoscut sau vreo ideologie clară. În ceea ce privește latura difuză, influența spectaculară nu atinsese niciodată într-un asemenea grad aproape toate conduitele și obiectele produse la nivel social. Căci sensul final al spectacularului integrat constă în aceea că el s-a integrat în realitate pe măsură ce vorbea despre ea și că o reconstruia după cum vorbea despre ea. Astfel încît această realitate nu-i mai apare acum ca ceva străin. Cînd spectacularul era concentrat, cea mai mare parte a societății periferice îi scăpa; cînd era difuz, o mică parte; astăzi, nimic. Spectacolul a pătruns în toată realitatea, iradiînd-o. După cum se putea ușor prevedea teoretic, experiența practică a împlinirii neînfrîinate a voinței rațiunii comerciale va fi demonstrat rapid și fără excepție că devenirea-lume a falsificării era și o devenire-falsificare a lumii. Cu excepția unei moșteniri importante încă, dar condamnată să se reducă mereu, alcătuită din cărți și edificii vechi, ce sînt, de altfel, din ce în ce mai des selecționate și interpretate conform conveniențelor spectacolului, nu mai există nimic, în cultură și în natură, care să nu fi fost transformat și poluat în funcție de mijloacele și interesele industriei moderne. Genetica însăși a devenit pe deplin accesibilă forțelor dominante ale societății.

Conducerea spectacolului, care deține în prezent toate mijloacele de a falsifica ansamblul producției, ca și pe cel al percepției, e stăpînul absolut al amintirilor, după cum e și stăpînul necontrolat al proiectelor care modelează viitorul cel mai îndepărtat. El domnește singur pretutindeni și *își execută sentințele sale sumare*.

În asemenea condiții, poate fi observată dezlănțuirea neașteptată, cu o vioiciune burlescă, a unui sfîrșit parodic al diviziunii muncii; cu atît mai binevenită cu cît ea coincide cu mișcarea generală de

dispariție a oricărei veritabile competențe. Un bancher va cînta, un avocat se va face agent de poliție, un brutar își va mărturisi preferințele literare, un actor va governa, un bucătar va filosofa despre momentele gătitului ca jaloane în istoria universală. Fiecare poate apărea în spectacol pentru a se oferi public sau, uneori, pentru a se deda în secret unei activități complet diferite de specialitatea prin care se făcuse cunoscut pînă atunci. Acolo unde posesia unui «statut mediatic» a căpătat o importanță infinit mai mare decît valoarea a ceea ce erai capabil să faci realmente, e normal ca acest statut să fie ușor transferabil și să-ți confere dreptul de a fi strălucitor, în aceeași manieră, oriunde în altă parte. Cel mai adesea, aceste particule mediatice accelerate își urmează simpla lor carieră la nivelul unui «admirabil» statutar garantat. Dar se întîmplă ca tranziția mediatică să servească drept *acoperire* pentru mai multe acțiuni, oficial independente, însă de fapt secret conectate prin diferite rețele *ad-hoc*. Astfel încît, uneori, diviziunea socială a muncii, ca și solidaritatea previzibilă a utilizării sale, apar sub forme total noi: de exemplu, se poate publica de acum un roman pentru a pregăti un asasinat. Aceste pitorești exemple vor să spună și că nu mai poți avea încredere în nimeni în ceea ce privește meseria sa.

Dar ambiția cea mai măreată a spectacularului integrat este ca agenții secreți să devină revoluționari, iar revoluționarii să devină agenți secreți.

V

Societatea modernizată pînă în stadiul spectacularului integrat se caracterizează prin efectul combinat a cinci trăsături principale, care sînt: reinnoirea tehnologică neîncetată; fuziunea economico-statală; secretul generalizat; falsul fără replică; un prezent continuu.

Mișcarea de inovare tehnologică durează de multă vreme și e constitutivă societății capitaliste, numită uneori industrială sau postindustrială. Dar, odată cu cea mai recentă accelerare a sa (imediat după cel de-al doilea război mondial), ea consolidează și mai mult autoritatea spectaculară, deoarece prin ea fiecare descoperă că este cu totul destinat ansamblului specialiștilor, calculelor acestora și judecăților lor întotdeauna satisfăcute de aceste calcule. Fuziunea economico-statală este tendința cea mai evidentă a acestui secol; în orice caz, ea a devenit motorul celei mai recente dezvoltări economice. Alianța defensivă și ofensivă încheiată între aceste două puteri, economia și statul, le-a adus imense beneficii amîndurora, în toate domeniile: se poate spune despre fiecare că o domină pe cealaltă; este absurd să le contrapunem sau să distingem între rațiunea lor și lipsa lor de rațiune. Această uniune s-a dovedit, de asemenea, extrem de prielnică dezvoltării dominației spectaculare care, chiar de la formarea sa, n-a fost altceva. Ultimele trei trăsături sînt efectele directe ale acestei dominații, ajunsă în stadiul sau integrat.

Secretul generalizat se menține în spatele spectacolului, ca și complementul decisiv pentru ceea ce arată și, dacă mergem pînă la esența lucrurilor, ca și operație a sa cea mai importantă.

Simplul fapt de a fi fără replică a conferit falsului o calitate cu totul nouă. Simultan, adevărul a încetat să existe aproape pretutindeni sau, în cel mai bun caz, s-a văzut redus la starea de ipoteză imposibil de demonstrat. Falsul fără replică a desăvîrșit procesul de dispariție a opiniei publice, care devenise, la un moment dat, incapabilă de-a se face auzită; apoi, imediat după aceea, de a se forma pur și simplu. Aceasta antrenează, evident, importante consecințe în politică, în științele aplicate, în justiție, în cunoașterea artistică.

Construirea unui prezent, care vrea să uite trecutul și să dea impresia că nu mai crede în viitor, și în care moda însăși, de la îmbrăcăminte la cîntăreți, s-a imobilizat, se realizează printr-o mișcare circulară neîncetată a informației, revenind de fiecare dată la o listă succintă a acelorași nimicuri, anunțate emfatic ca știri importante, în timp ce știrile cu adevărat importante, despre ceea ce se petrece efectiv, nu sînt remarcate decît arareori și în sincope. Ele privesc întotdeauna condamnarea pe care această lume pare să o fi pronunțat împotriva propriei existențe, etape ale autodistrugerii sale programate.

VI

Prima intenție a dominației spectaculare era de a face să dispară cunoașterea istorică în general și, în mod special, aproape toate informațiile și comentariile rezonabile asupra trecutului cel mai recent. O atît de flagrantă evidență n-are nevoie să fie explicată. Spectacolul organizează cu măiestrie ignorarea a tot ceea ce se întîmplă și, imediat după asta, uitarea a ceea ce a ajuns să fie totuși cunoscut. Faptul cel mai important este și cel mai bine ascuns. Nimic n-a fost acoperit cu atîtea minciuni comandate, în acești douăzeci de ani, ca istoria aceluia mai 1968. Cîteva învățăminte utile au fost trase totuși din unele studii demistificatoare despre evenimentele acelor zile și despre originea lor, dar ele sînt secretul statului.

În Franța, acum mai bine de zece ani, un președinte al Republicii, uitat apoi, dar plutind atunci la suprafața spectacolului, își exprima naiv bucuria ce o simțea «știind că vom trăi de acum într-o lume fără memorie, în care, precum pe întinderea unei ape, o imagine ia locul altei imagini, și tot așa la nesfîrșit». E într-adevăr comod pentru cel ce se află la cîrmă și știe să se mențină acolo. Sfîrșitul istoriei este un agreabil repaus pentru orice putere prezentă. El îi garantează succesul absolut al tuturor întreprinderilor sale ori cel puțin zarva succesului.

O putere absolută suprimă cu atît mai radical istoria cu cît are, în această acțiune, interese și obligații mai imperioase și, mai ales, după cum a descoperit în ea facilități practice mai mari sau mai mici de execuție. Qin Shi Huangdi a ordonat arderea cărților, dar n-a reușit să le facă să dispară. Stalin a împins mai departe realizarea unui asemenea proiect în secolul nostru, dar, în ciuda complicităților de tot felul de care s-a bucurat în afara granițelor imperiului său, rămînea, totuși, o întinsă zonă a lumii inaccesibilă poliției lui, unde șarlataniile sale erau luate în derîdere. Spectacularul integrat a făcut și mai mult, folosindu-se de metode cu totul noi și operînd de această dată la nivel planetar. De ineptia care se face respectată pretutindeni, e interzis a mai rîde; în orice caz a devenit imposibil de a da de știre că se rîde de ea.

Domeniul istoriei era memorabilul, totalitatea evenimentelor ale căror consecințe s-ar face simțite vreme îndelungată. De asemenea, era cunoașterea a ceea ce ar trebui să dureze și ar ajuta la înțelegerea, cel puțin în parte, a ceea ce s-ar întîmpla din nou: «o agoniseală pentru vecie», spune Tucidide. Prin aceasta, istoria era *măsura* unei noutăți veritabile, iar cine vinde noutatea are tot interesul să facă să dispară mijlocul de a o măsura. Cînd importantul este echivalat, la nivel social, cu ceea ce e instantaneu, și va fi încă instantaneu în clipa următoare, alta și aceeași, și pe care o va înlocui mereu o altă importanță instantanee, atunci se poate spune că metoda utilizată garantează un fel de eternitate zgomotoasă a acestei non-importanțe.

Prețiosul avantaj pe care spectacolul și l-a asigurat din această *scoatere în afara legii* a istoriei, prin care condamna întreaga istorie recentă să treacă în clandestinitate, și prin care a reușit să facă uitat spiritul istoric în societate, este folosit în primul rînd pentru a-și disimula propria istorie: mișcarea însăși a recente sale cuceriri a lumii. Puterea sa a devenit deja familiară, de parcă ar fi fost așa dintotdeauna. Toți uzurpatorii au dorit să facă uitat faptul că *tocmai au parvenit*.

VII

Odată cu distrugerea istoriei, evenimentul contemporan însuși se îndepărtează deîndată la o distanță fabuloasă, printre povestirile sale neverificabile, printre statisticile sale incontrolabile, printre explicațiile sale neverosimile și raționamentele sale de nesuștinut. Proștiilor afirmate în mod spectacular nu le-ar putea răspunde decît cei care se ocupă de mass-media, prin respectuoase rectificări sau dojeniri, și acestea cu zgîrcenie făcute, căci, dincolo de crasa lor ignoranță, *solidaritatea lor profesională și afectivă* cu autoritatea generală a spectacolului și cu societatea pe care el o exprimă, le face o datorie, dar și o plăcere, din a rămîne mereu apropiați acestei autorități, a cărei maiestate nu trebuie lezată. Nu trebuie uitat că orice asemenea individ, și prin salariu dar și prin alte recompense sau despăgubiri, are întotdeauna un stăpîn, uneori chiar mai mulți; în plus, el știe că nu e de neînlocuit.

Toți experții sînt mediatici-statali și nu sînt recunoscuți ca experți decît prin asta. Orice expert își servește stăpînul, căci fiecare din vechile posibilități de independență a fost redusă puțin cîte puțin

la zero de către condițiile de organizare a societății actuale. Expertul care servește cel mai bine este, desigur, cel care minte. Cei care au nevoie de expert sînt, din motive diferite, falsificatorul și ignorantul. Acolo unde individul nu mai recunoaște nimic prin el însuși, va fi precis lămurit de expert. Odinioară, era normal să existe experți în arta etruscilor și ei erau întotdeauna competenți, deoarece arta etruscă nu poate fi găsită pe piață. Dar, de exemplu, o epocă care descoperă că e rentabil să falsifice pe cale chimică unele vinuri celebre, nu va putea să le vîndă decît dacă a format și niște experți în vinuri care vor pregăti *pivnițele* astfel încît să le priască noile parfumuri, mai ușor de recunoscut. Cervantes notează că «sub o haină jerpelită, poți găsi adesea un bun băutor». Cel care cunoaște vinul ignoră, de obicei, regulile industriei nucleare; dar dominația spectaculară consideră că dacă un expert și-a bătut joc de el în privința industriei nucleare, un alt expert va putea proceda la fel cînd e vorba de vin. Și se știe, de exemplu, în ce măsură expertul în meteorologie mediatică ce anunță temperaturile sau precipitațiile pentru următoarele 48 de ore, este obligat la multe omisiuni de către imperativul de a menține niște echilibre economice, turistice și regionale, cînd atîția oameni circulă atît de des pe atîtea șosele, între destinații la fel de devastate; poate că de aceea el ar avea mai mult succes ca măscărici.

Un alt aspect al dispariției oricărei cunoașteri istorice obiective este legat de statutul oricărei reputații personale, care a devenit maleabilă și rectificabilă după bunul plac al celor care controlează întreaga informație, atît cea care se receptează, cît și cea, mult diferită, care se difuzează; ei au deci dreptul de a falsifica orice. Căci o evidență istorică despre care nimeni nu vrea să știe nimic în spectacol nu mai este evidență. Acolo unde nimeni nu are decît renumele care i-a fost atribuit ca o favoare prin bunăvoința unei Curți spectaculare, dizgrația riscă să apară instantaneu. O notorietate antispectaculară a devenit ceva extrem de rar. Eu însumi sînt unul din ultimii supraviețuitori care mai are una și care nu a avut niciodată o alta. Dar aceasta a devenit și extraordinar de suspect. Societatea s-a proclamat în mod oficial spectaculară. A fi cunoscut în afara relațiilor spectaculare echivalează cu a fi cunoscut ca un dușman al societății.

Este permis să schimbi în întregime trecutul unui om, să-l modifice radical, să-l recreezi în stilul proceselor de la Moscova; și aceasta fără să fii nevoit măcar să recurgi la toate formalitățile unui proces. Poți să ucizi cu cele mai mici eforturi. Martorii falși, ori poate neîndemînatici – dar ce capacitate a mai rămas spectatorilor să-și dea seama de această neîndemînare, ei, care vor fi martorii isprăvilor acestor falși martori? – și falsele documente, întotdeauna impecabile, nu pot să lipsească din arsenalul celor care guvernează spectacularul integrat sau al aliaților lor. Nu mai poți deci crede, despre nimeni, nimic din ceea ce n-ai cunoscut tu însuși și în mod direct. Dar, de fapt, nici nu mai e nevoie prea des să acuzi pe nedrept pe cineva. Din momentul în care deții mecanismul prin care se realizează singura verificare socială pe deplin și universal recunoscută, poți să spui ce vrei. Mișcarea demonstrației spectaculare se verifică mergînd pur și simplu în cerc: prin reveniri, prin repetări, prin afirmații făcute întotdeauna numai în acel spațiu în care se fac afirmații publice și în care ele pot deveni credibile, deoarece numai la asta va fi toată lumea martor. Autoritatea spectaculară poate în același timp să nege orice, o dată, de trei ori, și să spună că nu va mai vorbi despre un lucru și să vorbească despre altceva, știind prea bine că nu mai riscă nici o ripostă, nici pe terenul său și nici pe un alt teren. Căci nu mai există *agora*, nu mai există comunitate generală; nici chiar comunități restrînse la grupuri intermediare sau la instituții autonome, la saloane sau cafenele, la muncitorii dintr-o singură întreprindere; nu mai există nici un loc în care discuțiile despre adevărurile care-i privesc pe cei în cauză să se poată elibera efectiv de stînjenoarea prezență a discursului mediatic și a diferitelor forțe organizate pentru a-l susține. Nu mai există acum judecată, garantată ca relativ independentă, a celor care alcătuiau lumea savantă; a celor care, de exemplu, își trăgeau odinioară mîndria dintr-o capacitate de verificare permițîndu-le să abordeze ceea ce se numea istoria imparțială a faptelor, și să se creadă, cel puțin, că ea merita să fie cunoscută. Nu mai există nici măcar adevăr bibliografic incontestabil, ceea ce va permite cu atît mai bine rezumatelor informatizate din fișierele bibliotecilor naționale să șteargă orice urmă a unui asemenea adevăr. Te cuprinde tulburarea gîndindu-te la ce au fost odată magistrații, medicii, istoricii și la obligațiile imperative pe care ei și le asumau, adesea, în limitele competențelor lor: *oamenii seamănă tot mai mult cu vremea lor decît cu părinții lor.*

Un fapt despre care spectacolul își permite să nu vorbească timp de trei zile este ca și inexistent. Căci el vorbește atunci despre un alt fapt, iar de-acum, acesta e cel care există. Consecințele practice ale unei asemenea situații sînt, după cum se poate vedea, imense.

Se credea că istoria a apărut în Grecia, odată cu democrația. Se poate dovedi și că dispare din lume odată cu ea.

Trebuie să adăugăm, totuși, la această listă de succese ale puterii, și un rezultat negativ pentru ea: un stat, în gestiunea căruia se instalează durabil un mare deficit de cunoștințe istorice, nu mai poate fi condus în mod strategic.

VIII

Societatea care se anunță democratică, atunci cînd a ajuns în stadiul spectacularului integrat, pare să fie admisă pretutindeni ca realizare a unei *perfectiuni fragile*. Astfel încît ea nu mai trebuie expusă atacurilor pentru că este fragilă; pe de altă parte, nu mai este atacabilă, deoarece este perfectă, așa cum nu a fost niciodată vreo societate. Ea este o societate fragilă pentru că are mari dificultăți să-și țină sub control periculoasa expansiune tehnologică. Dar este o societate perfectă pentru a fi guvernată, dovada cea mai bună fiind aceea că toți cei care aspiră la guvernare vor s-o facă prin aceleași procedee, și să mențină această societate aproape neschimbată. Este pentru prima oară în Europa contemporană că nici un partid sau fracțiune a vreunui partid nu mai încearcă măcar să susțină că ar dori să schimbe ceva important. Marfa nu mai poate fi criticată de nimeni: nici ca sistem general și nici chiar ca subprodus anume pe care conducătorii de întreprinderi vor fi avut chef să-l lanseze temporar pe piață.

Pretutindeni unde domnește spectacolul, singurele forțe organizate sînt cele care doresc spectacolul. Nici o forță nu mai poate fi deci dușmanul a ceea ce există și nu mai poate încălca *omertà* care cuprinde totul. S-a terminat cu această îngrijorătoare concepție care a dominat mai bine de două secole, conform căreia societatea putea fi criticată și transformată, reformată sau revoluționată. Și nu s-a ajuns aici datorită apariției unor argumente noi, ci pur și simplu pentru că argumentele au devenit inutile. Iar prin acest rezultat se va măsura nu atît fericirea generală, cît forța redutabilă a rețelelor tiraniei.

Niciodată cenzura n-a fost mai perfectă. Niciodată opinia celor care mai sînt convinși încă, în unele țări, că au rămas cetățeni liberi n-a fost mai puțin autorizată să se facă publică, de fiecare dată cînd e vorba de o alegere care privește viața lor reală. Niciodată n-a fost permis de a-i minți cu o atît de perfectă lipsă de urmări. Se consideră că spectatorul este cel care ignoră totul și nu merită nimic. Cine privește mereu, pentru a afla continuarea, nu va acționa niciodată: tocmai așa trebuie să fie spectatorul. Se citează adesea cazul excepției Statelor Unite, unde Nixon a sfîrșit prin a pătîmi la un moment dat de pe urma unei lungi serii de tăgăduiri cinic de neîndemînatice; dar această excepție cu totul locală, care avea și unele cauze mai vechi de ordin istoric, nu mai este la fel de evidentă și astăzi, deoarece Reagan a putut face recent același lucru fără a fi pedepsit. Tot ceea ce nu este niciodată sancționat este permis efectiv. A vorbi despre scandal este, deci, un semn de înapoiere. Un om de stat italian de prim rang, ministru și în același timp membru în guvernul paralel numit P2, *Potere Due*, ar fi spus cîndva o vorbă ce rezumă cel mai profund perioada în care, imediat după Italia și Statele Unite, a intrat întreaga lume: «Au existat scandaluri, dar azi nu mai există».

În *18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, Marx descria acțiunea invadatoare a statului în Franța celui de-al doilea Imperiu, susținut atunci de o jumătate de milion de funcționari: «Totul devenise, astfel, un obiect al activității guvernamentale, de la podul, clădirea școlii și proprietatea comunală a unui sat, pînă la căile ferate, proprietățile naționale și universitățile provinciale». Faimoasa problemă a finanțării partidelor politice se punea deja în epocă, deoarece Marx notează că «partidele care luptau rînd pe rînd pentru supremație, vedeau în luarea în stăpînire a acestui enorm edificiu principală pradă a învingătorului». Iată cum această afirmație pare totuși puțin bucolică și, cum se spune, depășită, pentru că speculațiile statului de astăzi privesc mai curînd noile orașe și autostrăzile, circulația subterană și producția de energie electro-nucleară, cercetarea petrolieră și computerele, administrarea băncilor

și centrele social-culturale, modificările «peisajului audio-vizual» și exporturile clandestine de arme, afacerile imobiliare și industria farmaceutică, agroalimentația și gestiunea spitalelor, creditele militare și fondurile secrete ale guvernului, tot mai mari, care trebuie să administreze numeroasele servicii de protecție a societății. Și totuși, Marx a rămas, din nefericire, prea multă vreme actual, atunci când vorbește în aceeași lucrare despre guvernul «care nu ia decizii noaptea pentru a le executa ziua, ci decide ziua și execută noaptea».

IX

Această democrație, atât de perfectă, fabrică ea însăși imposibilul său inamic, terorismul. Ea dorește, într-adevăr, *să fie apreciată mai degrabă în funcție de dușmanii săi decât de rezultatele sale*. Istoria terorismului este scrisă de către stat; ea este deci educativă. Populațiile spectatoare nu pot, desigur, să știe totul despre terorism, dar pot ști întotdeauna destul pentru a fi convinse că, în raport cu acest terorism, totul va trebui să-i pară mai acceptabil, în orice caz, mai rațional și mai democratic.

Modernizarea represiunii a ajuns să formeze, în experiența-pilot a Italiei, mai întâi, sub numele de «pocăiți», *acuzatori profesioniști* sub jurământ; sînt cei care, la prima lor apariție în secolul al XVII-lea, în timpul tulburărilor provocate de Frondă, au fost numiți «martori cu brevet». Acest progres spectacular al Justiției a făcut să se umple închisorile italiene cu mii de oameni care ispășesc un război civil care n-a avut loc, un fel de amplă insurecție armată, care numai din întâmplare nu s-a declanșat vreodată, un pucism țesut din pînza viselor.

Se poate remarca faptul că interpretarea misterelor terorismului pare să fi introdus o simetrie între opiniile contradictorii, ca și cum ar fi vorba de două școli filosofice susținînd concepții metafizice absolut antagoniste. Unii n-ar vedea în terorism decât niște evidente manipulări ale serviciilor secrete; alții ar fi de părere că, dimpotrivă, nu trebuie să reproșăm teroriștilor decât lipsa lor totală de sens istoric. Folosirea cît de cît a logicii istorice ne-ar permite să conchidem însă destul de repede că nu există nici o contradicție în faptul că oamenii cărora le lipsește orice sens istoric pot fi în același timp manipulați; și chiar mai ușor decât alții. Este, de asemenea, mult mai ușor de a face să se «pocăiască» pe cineva căruia i se poate demonstra că se știa dinainte totul despre ceea ce el a crezut că face neconstrîns. Ideea că e de ajuns să infiltrezi cîțiva oameni în anumite puncte ale rețelei pentru a o face să funcționeze și apoi să se prăbușească, este un efect inevitabil al formelor organizaționale clandestine de tip militar. În chestiunile de evaluare a luptelor armate, critica trebuie să analizeze cîteodată una din aceste operațiuni în mod specific, fără a se lăsa derutată de o eventuală asemănare generală între ele. Ar trebui, de altfel, să ne așteptăm, ca la ceva probabil din punct de vedere logic, la faptul că serviciile de protecție ale statului vor utiliza toate avantajele de care se bucură pe terenul spectacolului, care a fost organizat de multă vreme tocmai în acest scop. Ceea ce uimește însă și pare a fi oarecum disonant este dificultatea de a-și da seama de un asemenea fapt.

Interesul actual al justiției represive în acest domeniu constă, desigur, în a generaliza cît mai repede posibil. Important la acest tip de marfă este ambalajul sau eticheta, benzile de codare. Toți dușmanii democrației spectaculare sînt echivalenți, după cum echivalente sînt toate democrațiile spectaculare. Astfel, nu mai poate să existe drept de azil pentru teroriști, și chiar dacă nu li se reproșează de a fi fost teroriști, ei vor deveni cu siguranță, iar extrădarea se impune. În noiembrie 1978, în cazul lui Gabor Winter, tînăr muncitor tipograf acuzat de către guvernul Republicii Federale Germania că ar fi redactat cîteva manifeste revoluționare, d-ra Nicole Pradain, reprezentantă a ministerului public în fața Camerei de acuzare a Curții de Apel din Paris, a demonstrat repede că «motivațiile politice», singurul motiv de refuz al extrădării prevăzut de convenția franco-germană din 29 noiembrie 1951, nu puteau fi invocate:

«Gabor Winter nu este un delincvent politic, ci unul social. El refuză constrîngerile sociale. Un adevărat delincvent politic nu are sentimentul de respingere în fața societății. El luptă împotriva structurilor politice și nu, cum face Gabor Winter, împotriva celor sociale.» Noțiunea de delict politic considerabil n-a fost recunoscută în Europa decât din momentul în care burghezia s-a ridicat cu succes împotriva

structurilor sociale preexistente. Calitatea de delict politic nu putea fi separată de diversele intenții ale criticii sociale. Așa s-a întâmplat în cazurile lui Blanqui, Varlin, Durruti. Se simulează așadar acum că s-ar dori menținerea, precum a unui lux nu prea costisitor, a unui delict pur politic, pe care nimeni, fără îndoială, nu va mai avea ocazia să-l comită vreodată, pentru că nimeni nu se mai interesează de așa ceva; cu excepția profesioniștilor politici, ale căror delikte nu sînt aproape niciodată pedepsite, și care nici măcar nu se numesc politice. Toate delicturile și crimele sînt pur și simplu sociale. Dar, dintre toate crimele sociale, nici una nu va fi atît de gravă ca cea a nesăbuitei pretenții de a vrea să mai schimbi ceva în această societate, convinsă că singura ei vină este de a fi fost prea bună și prea răbdătoare pînă acum, dar care *nu mai vrea să fie blamată*.

X

În scopul dizolvării logicii, au fost utilizate, în funcție de interesele fundamentale ale noului sistem de dominație, diferite mijloace, care au operat oferindu-și mereu un ajutor reciproc. Majoritatea acestor mijloace aparțin instrumentarului tehnic experimentat și popularizat de către spectacol; unele sînt însă legate mai curînd de psihologia de masă a supunerii.

Pe planul tehnicilor, din momentul în care imaginea construită și aleasă de către *altcineva* a devenit principalul mod de raportare a individului la lumea pe care odinioară o privea prin el însuși, oriunde s-ar fi aflat, nu mai poate fi ignorat faptul că imaginea va tolera orice, deoarece în interiorul unei aceleiași imagini se poate suprapune fără probleme totul. Fluxul imaginilor cuprinde totul, iar acest simplificat al lumii sensibile este dirijat de către un altcineva după bunul său plac. Același «altcineva» hotărăște încotro va merge acest curent și ritmul a ceea ce va trebui să se întîmple în el, sub forma unei neînțelegări surprize arbitrare, nelăsînd nici un moment de răgaz reflecției, și cu totul independent de ceea ce înțelege și crede spectatorul despre el. În această experiență concretă a supunerii permanente, se află rădăcina psihologică a adevărului atît de generale la ceea ce este și căruia i se recunoaște *ipso facto* o valoare suficientă. Discursul spectacular ține sub tăcere, în afară de ceea ce e propriu-zis secret, tot ce nu-i convine. El izolează întotdeauna, din ansamblul imaginilor pe care le prezintă, circumstanțele și trecutul, intențiile și consecințele. El este deci total ilogic. Pentru că nimeni nu mai poate să-l contradică, spectacolul are dreptul să se contradică pe sine, să-și modifice trecutul. Sfidătoarea atitudine a servitorilor săi, atunci cînd trebuie să facă cunoscută o versiune nouă, și poate mai falsă decît precedentele, a anumitor fapte, constă în a corecta cu severitate ignoranța și interpretările greșite atribuite spectatorului, cînd, de fapt, tocmai ei sînt aceia care se grăbeau cu o zi înainte să răspîndească această eroare, cu obișnuita lor siguranță de sine. Astfel, funcția educativă a spectacolului și ignoranța spectatorilor trec pe nedrept ca factori antagonici, atîta vreme cît ei se nasc unul din celălalt. Limbajul binar al computerului este, de asemenea, o irezistibilă provocare la a admite în fiecare clipă, fără rezerve, ceea ce a fost programat conform dorinței altcuiva, și care apare ca sursă atemporală a unei logici superioare, imparțiale și totale. Ce cîștig de viteză și de vocabular, pentru a-și forma o părere despre tot! Cîștig politic? Cîștig social? Trebuie să alegem. Ori unul ori celălalt. Alegerea mea se impune. Ni se șoptește, și știm prea bine cui servesc aceste structuri. Nu este, deci, surprinzător că, încă din copilărie, școlarii vor deprinde cu ușurință, dar și cu entuziasm, Știința Absolută a informaticii, în timp ce vor ignora tot mai mult lectura, care pretinde o judecată efectivă la fiecare rînd și care este, de altfel, singura ce poate oferi accesul la vasta experiență umană antespectaculară. Căci conversația este aproape moartă, la fel cum morți vor fi în curînd și mulți dintre care știau să vorbească.

Pe planul mijloacelor gîndirii populațiilor contemporane, prima cauză a decadenței ține, fără îndoială, de faptul că nici un discurs prezentat în spectacol nu admite replică; dar logica nu s-a format socialmente decît în dialog. De asemenea, în momentul în care s-a generalizat respectul față de ceea ce se spune în spectacol, care e considerat a fi important, bogat, prestigios, și care e *autoritatea însăși*, se generalizează printre spectatori și dorința de a fi la fel de ilogici ca spectacolul, pentru a etala o imagine individuală a acestei autorități. În fine, logica nu e simplă și nimeni n-a dorit să-i învețe așa ceva. Nici un drogat nu

studiază logica, pentru că nu mai are nevoie de ea și pentru că nici nu are posibilitatea s-o facă. Această lenie a spectatorului este și cea a oricărui cadru intelectual, a specialistului format la repezeală, care va încerca ori de câte ori va putea să ascundă îngustimea orizontului său de cunoștințe prin repetarea dogmatică a aceluiași argument de autoritate ilogică.

XI

Se crede în general că cei care au dovedit cea mai mare incapacitate în materie de logică au fost tocmai cei care s-au proclamat revoluționari. Acest reproș nejustificat provine dintr-o epocă anterioară, în care aproape toată lumea gîndea cu un minimum de logică, excepție strălucită făcînd cretinii și militanții; la aceștia din urmă, lipsa de logică se asocia cu o rea credință, dorită deoarece era considerată eficace. Dar este cu neputință să neglijăm astăzi faptul că utilizarea intensivă a spectacolului a transformat, cum era de așteptat, majoritatea contemporanilor în ideologi, deși numai din cînd în cînd și fragmentar. Lipsa de logică – adică pierderea posibilității de a recunoaște instantaneu ceea ce este important și ceea ce este minor sau în afara chestiunii; ceea ce este incompatibil sau, invers, ceea ce ar putea să se presupună reciproc, tot ceea ce implică o anumită consecință și, în același timp, tot ceea ce o interzice –, această boală a fost intenționat injectată în doze mari în populație de către *anesteziștii-reanimatori* ai spectacolului. Contestatarii n-au fost nicidecum mai iraționali decît cei supuși. Atîta doar că la ei această iraționalitate generală este mai evidentă, deoarece, făcîndu-și cunoscut proiectul, au încercat să realizeze o operație practică, fie și numai pentru a citi anumite texte și a arăta că le înțeleg sensul. Ei și-au impus deci anumite obligații de a domina logica, dar și strategia, care este tocmai spațiul privilegiat al derulării logicii dialectice a conflictelor. În același timp, la fel ca ceilalți, și ei au fost lipsiți de elementara capacitate de a se orienta cu ajutorul vechilor instrumente imperfecte ale logicii formale. În ceea ce-i privește, așadar, nici o îndoială cu privire la lipsa lor de logică. Cît despre ceilalți, nici nu se pune o asemenea problemă.

Individul pe care această gîndire spectaculară sărăcită l-a marcat în profunzime, *mai mult decît oricare element al formării sale*, se pune astfel încă de la începutul jocului în serviciul ordinii stabilite, chiar dacă intenția sa subiectivă a fost cu totul opusă acestui rezultat. El va folosi, în esență, limbajul spectacolului, pentru că e singurul care-i este familiar și în care a fost învățat să vorbească. El va dori, fără îndoială, să se dovedească un inamic al retoricii sale, dar îi va utiliza sintaxa. Aceasta e una din cele mai importante reușite ale dominației spectaculare. Dispariția atît de rapidă a vocabularului anterior nu este decît un moment al acestei operațiuni, pe care o servește.

XII

Anularea personalității însoțește în mod inevitabil condițiile unei existențe supuse în mod concret normelor spectaculare, și astfel tot mai separate de posibilitățile de a cunoaște experiențe care să fie autentice și de a-și descoperi astfel preferințele individuale. În mod paradoxal, individul va trebui să se renege în permanență, dacă vrea să se bucure de o minimă considerație într-o astfel de societate. Această existență postulează într-adevăr o fidelitate mereu schimbătoare, o suită de adeziuni mereu dezamăgitoare la produse falacioase. Este vorba de a alerga repede pe urmele inflației semnelor depreciate ale vieții. Drogul te ajută să te conformezi la această organizare a lucrurilor; nebunia te ajută să scapi de ea.

În tot felul de afaceri ale acestei societăți, în care *distribuția* bunurilor s-a centralizat de așa manieră încît a devenit stăpînă, în chip notoriu și în chip secret deopotrivă, peste definiția însăși a ceea ce va putea fi bunul, se întîmplă să se atribuie anumitor persoane calități, sau cunoștințe, sau uneori chiar vicii, perfect imaginare, pentru a explica prin asemenea cauze dezvoltarea satisfăcătoare a anumitor acțiuni; și aceasta în scopul unic de a ascunde, sau cel puțin de a disimula pe cît posibil, funcția diverselor *alianțe care decid totul*.

Totuși, în ciuda frecvențelor sale intenții, și a covârșitoarelor sale mijloace, de a pune în lumină deplina dimensiune a numeroaselor personalități presupus remarcabile, societatea actuală, și nu doar prin tot ceea ce a înlocuit astăzi artele, sau prin discursurile despre asta, demonstrează mult mai adesea contrariul: incapacitatea completă se izbește de o altă incapacitate comparabilă; ele se stîrnesc una pe alta, așteptînd ca cealaltă să se zăpăcească prima. Se întîmplă ca un avocat, uitînd că nu figurează într-un proces decît pentru a fi omul unei cauze, să se lase sincer influențat de un raționament al avocatului advers, chiar dacă acest raționament a fost la fel de puțin riguros ca și al său. Se întîmplă, de asemenea, ca un suspect, nevinovat, să mărturisească pentru o clipă crima pe care n-a comis-o, pentru simplul motiv că a fost impresionat *de logica* ipotezei celui care l-a denunțat și care vroia să-l scoată vinovat (cazul doctorului Archambeau, la Poitiers, în 1984).

Mac Luhan însuși, primul apologet al spectacolului, care părea imbecilul cel mai convins al secolului său, și-a schimbat părerea descoperind, în sfîrșit, în 1976, că «presiunea *mass-mediei* conduce spre irațional» și că ar deveni urgent să i se tempereze întrebuițarea. Gînditorul din Toronto petrecuse mai înainte cîteva decenii minunîndu-se de multiplele libertăți pe care le aducea acest «sat planetar», atît de instantaneu și de simplu accesibil tuturor. Satele, spre deosebire de orașe, au fost întotdeauna dominate de conformism, de izolare, de supraveghere meschină, de plictis, de bîrfele mereu repetate despre aceleași cîteva familii. Ei, tocmai așa arată de-acum vulgaritatea planetei spectaculare, unde nu mai e posibil să faci diferența între dinastia Grimaldi-Monaco, sau Burbon-Franco, și cea care îi înlocuise pe Stuarți. Totuși, discipoli ingrati încearcă astăzi să uite de Mac Luhan și să-i reîmprospăteze primele găselnițe, urmărind, la rîndul lor, o carieră în elogiul mediatic al tuturor acestor noi libertăți care ar putea fi «la alegere» în mod aleatoriu în efemer. Dar probabil că se vor renege mai repede decît inspiratorul lor.

XIII

Spectacolul nu ascunde că există pericole care dau tîrcoale ordinii minunate pe care a instaurat-o. Poluarea oceanelor și distrugerea pădurilor ecuatoriale amenință reînnoirea oxigenului pe Pămînt; stratul său de ozon rezistă cu greu progresului industrial; radiațiile de origine nucleară se acumulează ireversibil. Spectacolul conchide doar că toate acestea sînt fără importanță. El nu vrea să discute decît despre date și doze. Si numai prin asta reușește să liniștească; ceea ce un spirit prespectacular ar fi considerat drept imposibil.

Metodele democrației spectaculare sînt de o mare suplețe, spre deosebire de simpla brutalitate a *diktat*-ului totalitar. Se poate păstra numele (berii, al vitei, al filosofului) atunci cînd lucrul a fost schimbat în secret. Se poate la fel de bine schimba numele atunci cînd lucrul a fost continuat în mod secret: de exemplu, în Anglia, uzina de tratare a deșeurilor nucleare de la Windscale a fost nevoită să schimbe numele localității sale în Sellafield, pentru a risipi mai bine suspiciunile, după un dezastruos incendiu în 1957, însă această tratare toponimică n-a împiedicat creșterea mortalității prin cancer și leucemie în împrejurimile sale. Guvernul englez, aflăm asta în mod democratic treizeci de ani mai tîrziu, decisese atunci să păstreze secret un raport asupra catastrofei, pe care îl considera, și nu fără temeii, de natură să zdruncine încrederea pe care publicul o acorda energiei nucleare.

Practicile nucleare, militare sau civile, necesită o doză de secret mai mare decît oriunde în altă parte; unde, cum se știe, e deja nevoie de mult secret. Pentru a ușura viața, adică minciunile, savanților aleși de către stăpîinii acestui sistem, s-a descoperit utilitatea schimbării și a măsurilor, a modificării lor după un mai mare număr de puncte de vedere, a rafinării lor, pentru a putea jongla, după caz, cu mai multe astfel de cifre greu convertibile. De aceea putem dispune, pentru a evalua radioactivitatea, de unitățile de măsură următoare: curie, becquerel, röntgen, rad, alias centigray, rem, fără a uita facilul milirad și sivertul, care nu este altceva decît o porție de 100 de remi. Aceasta evocă amintirea subdiviziunilor monedei englezești, căreia străinii nu-i stăpîneau prea ușor complexitatea, pe vremea cînd Sellafield se numea încă Windscale.

Ne putem imagina ce rigoare și ce precizie au putut atinge, în secolul XIX, istoria războaielor și, în consecință, teoreticienii strategiei dacă, pentru a nu da informații prea confidentiale comentatorilor

neutri sau istoricilor inamici, s-ar fi făcut raportul unei campanii în următorii termeni: «Faza preliminară comportă o serie de înfruntări în care, de partea noastră, o solidă avangardă, constituită din patru generali și unitățile plasate sub comanda lor, se ciocnesc de un corp inamic numărînd 13 000 de baionete. În faza următoare, se dezvoltă o bătălie ordonată, îndelung disputată, în care s-a angajat întreaga noastră armată, cu cele 290 de tunuri ale sale și cu cavaleria sa grea de 18 000 de săbii, în vreme ce adversarul i-a opus trupe care nu aliniau mai puțin de 3 600 de locotenenți de infanterie, patruzeci de căpitani de husari și douăzecișipatru de cuirasieri. După alternanța eșecurilor și succeselor de o parte și de alta, bătălia poate să fie considerată în cele din urmă ca indecisă. Pierderile noastre, mai degrabă sub cifra medie care se constată de obicei în lupte de o durată și de o intensitate comparabile, sînt sensibil superioare celor ale grecilor la Marathon, dar rămîn inferioare celor ale prusacilor la Iena». După acest exemplu, nu este imposibil pentru un specialist să-și facă o idee vagă despre forțele angajate. Dar conducerea operațiunilor poate fi sigură că rămîne dincolo de orice judecată.

În iunie 1987, Pierre Bacher, director-adjunct cu echipamentul la E.D.F.¹, a expus ultima doctrină a securității centralelor nucleare. Înzeștrîndu-le cu vane și filtre, devine mult mai ușor de evitat catastrofele majore, fisurarea sau explozia unei incinte, care ar atinge ansamblul unei «regiuni». Este ceea ce obții atunci cînd vrei să izolezi prea mult. E mai bine, atunci cînd mașina dă semne că se ambalează, să decompresezi încet, iradiînd o mică porțiune învecinată de cîtiva kilometri, vecinătate care va fi de fiecare dată foarte diferit și aleatoriu prelungită de capriciul vînturilor. El dezvăluie că, în cei doi ani precedenți, discretele încercări făcute la Cadarache, în regiunea Drôme, «au demonstrat în mod concret că scăpările – în mod esențial scăpări de gaz – nu depășesc cîteva unități la mie, în cel mai rău caz unu la sută din radioactivitatea aflată în incintă». Acest rău rămîne așadar foarte moderat: unu la sută. Înainte, eram siguri că nu există nici un risc, cu excepția accidentelor, logic imposibile. Primii ani de experiență au schimbat acest raționament în felul următor: deoarece accidentul este întotdeauna posibil, ceea ce trebuie să evităm este ca el să atingă un prag catastrofic, iar asta nu e greu. E de-ajuns să contaminezi puțin cîte puțin, cu moderație. Cine nu se simte infinit mai sănătos mulțumindu-se vreme de cîtiva ani să bea 140 de centilitri de vodcă pe zi, în loc să înceapă imediat să se îmbete ca un polonez.

E cu siguranță păcat că societatea omenească se lovește de probleme atît de arzătoare în momentul în care a devenit materialmente imposibil să se facă auzită cea mai mică obiecție la discursul mărffii; în momentul în care dominația, tocmai pentru că este scutită de către spectacol să răspundă pentru deciziile și justificările sale fragmentare sau delirante, *crede că nu mai are nevoie să gîndească*; și într-adevăr nu mai știe să gîndească. Oricît de hotărît ar fi democratul, n-ar fi preferat el să i se fi ales niște stăpîni mai inteligenți?

La conferința internațională de experți ce s-a ținut la Geneva în decembrie 1986, era vorba pur și simplu de interzicerea mondială a producerii de clorofluorcarbon, gazul care face să dispară de puțin timp încoace, dar cu mare viteză, stratul subțire de ozon care proteja această planetă – de care ne vom aminti cîndva – împotriva efectelor nocive ale radiațiilor cosmice. Daniel Verilhe, reprezentant al filialei de produse chimice al firmei Elf-Aquitaine și făcînd parte, în această calitate, dintr-o delegație franceză ferm opusă acestei interdicții, făcea o remarcă plină de sens: «E nevoie de trei ani pentru a pune la punct eventuali înlocuitori, iar costurile pot fi de patru ori mai mari». Se știe că acest efemer strat de ozon, la o asemenea altitudine, nu aparține nimănui și nu are nici o valoare comercială. Strategul *industrial* a putut deci să măsoare toată inexplicabila nepăsare economică a celor care-l contraziceau, prin acest apel la realitate: «Este foarte riscant să se întemeieze o strategie industrială pe imperative în materie de mediu».

Cei care începuseră, cu multă vreme în urmă, să critice economia politică definind-o ca «renegare desăvîrșită a omului» nu se înșelaseră. Ea va fi recunoscută prin această trăsătură.

XIV

---

¹ Eléctricité de France, compania franceză de electricitate.

Se poate auzi spunându-se că știința este supusă azi unor imperative de rentabilitate economică; dar aceasta a fost adevărat dintotdeauna. Ceea ce e nou, e că economia a ajuns să declare război deschis oamenilor; nu numai posibilităților vieții lor, ci și celor ale supraviețuirii lor. În acest moment, gândirea științifică a ales, împotriva unei mari părți a propriului său trecut antisclavagist, să servească dominația spectaculară. Știința posedă, înainte de a ajunge aici, o autonomie relativă. Ea știa deci să-și găndească parcela sa de realitate, putînd astfel să contribuie imens la sporirea mijloacelor economiei. Cînd economia atotputernică a devenit nebună, iar *timpurile spectaculare nu sînt nimic altceva*, ea a suprimat ultimele urme ale autonomiei științifice, atît în plan metodologic, cît și în planul condițiilor practice ale activității «cercetătorilor». Nu se mai cere științei să înțeleagă lumea, sau să îmbunătățească ceva din ea. I se cere să justifice instantaneu tot ceea ce se face. La fel de stupidă pe acest teren ca și pe toate celelalte, pe care le exploatează cu cea mai dezastruoasă nesăbuiță, dominația spectaculară a doborît arborele uriaș al cunoașterii științifice doar pentru a-și ciopli din el un ciomag. Pentru a te supune acestei ultime cereri sociale a unei justificări evident imposibile, e mai bine să nu gîndești prea mult, ci să fii, dimpotrivă, destul de bine exersat în comoditățile discursului spectacular. Si într-adevăr, știința prostituată a acestor zile demne de dispreț și-a găsit în această carieră, cu ușurință și cu multă bunăvoință, cea mai recentă specializare a sa.

Știința justificării mincinoase a apărut în mod firesc odată cu primele simptome ale decadenței societății burgheze, cu proliferarea canceroasă a pseudo-științelor zise «ale omului»; dar medicina modernă, de exemplu, a putut, pentru o vreme, să se dea drept utilă, iar cei care învinseseră variola sau lepra erau alții decît cei care au capitulat în mod josnic în fața radiațiilor nucleare sau chimiei agroalimentare. Se poate observa imediat că medicina nu mai are astăzi, desigur, dreptul de a apăra sănătatea populației împotriva mediului patogen, căci asta ar însemna să se opună statului, ori cel puțin industriei farmaceutice. Dar activitatea științifică actuală dovedește ce-a putut să ajungă nu numai prin aceea că este obligată să tacă, ci și prin ceea ce, foarte adesea, spune cu simplitate. Anunțînd în noiembrie 1985, după o experimentare de opt zile pe patru bolnavi, că au descoperit poate un remediu eficace împotriva SIDA, profesorii Even și Andrieu de la spitalul Laënnec, au stîrnit, două zile mai tîrziu, după ce bolnavii au murit, unele obiecții din partea mai multor medici, mai puțin avansați și poate geloși, pentru modul lor destul de grăbit de a face cunoscut ceea ce nu era decît o înșelătoare aparență de victorie, cu cîteva ore înaintea prăbușirii. Iar acești profesori s-au apărat fără să se tulbure, afirmînd că «la urma urmelor, e mai bine să-ți faci false speranțe decît să nu-ți faci speranțe deloc». Ei erau chiar prea ignoranți pentru a recunoaște că acest argument, prin el însuși, era o totală renegare a spiritului științific și că el servise dintotdeauna să acopere profitabilele reverii ale șarlatanilor și ale vrăjitorilor, în vremurile în care nu li se încredința conducerea spitalelor.

Cînd știința oficială ajunge să fie condusă în acest fel, asemeni tot restului spectacolului social care, sub o prezentare materialmente modernizată și îmbogățită, n-a făcut decît să reia foarte vechile tehnici ale bilciurilor – *iluzionisti, lătrători, clowni* –, nu ne mai surprinde să vedem ce imensă autoritate recapătă în paralel, aproape pretutindeni, magii și sectele, zen-ul ambalat sub vid sau teologiile mormonilor. Ignoranța, care s-a aflat întotdeauna în slujba celor de la putere, a fost mereu exploatată prin ingenioase manevre care situau la marginea legii. Si ce moment mai favorabil decît cel în care analfabetismul a progresat atît de mult? Dar această realitate este negată, la rîndul său, printr-o altă demonstrație de vrăjitorie. UNESCO adoptase, la întemeierea sa, o definiție științifică, foarte precisă, a analfabetismului, pe care își propunea să-l combată în țările înapoiate. Dar cînd s-a observat revenirea neașteptată a aceluiași fapt ca ceva străin, de această dată în țările zise avansate – asemeni celui care, așteptîndu-l pe Grouchy, îl zărește apărînd pe Blücher în bătălia sa – a fost de-ajuns să fie mobilizată Garda experților; aceștia au luat pe sus dintr-un singur asalt irezistibil formula, înlocuind *termenul* de analfabetism cu cel de iletrism: cît de oportun poate să apară un «fals patriotic» pentru a susține o bună cauză națională. Iar pentru a clădi solid, între pedagogi, relevanța neologismului, se creează repede o nouă definiție, ca și cum ea ar fi admisă dintotdeauna, și conform căreia, în timp ce analfabetul era, se știe, cel care nu învățase niciodată să citească, iletratul în sens modern este, dimpotrivă, cel care a învățat să citească (și a învățat chiar mai bine decît înainte, pot s-o dovedească prompt și imparțial chiar cei mai înzestrați

dintre teoreticienii și istoricii oficiali ai pedagogiei), dar care, din întâmplare, *a uitat pe urmă*. Această surprinzătoare explicație ar risca să fie mai degrabă neliniștitoare dacă nu ar da impresia că evită, vorbind alături și prefăcându-se că nu observă, prima consecință care ar fi venit în mintea tuturor în epoci mai științifice: și anume că acest din urmă fenomen ar merita el însuși să fie explicat și combătut pentru că nu putuse să fie niciodată observat, nici chiar imaginat, în orice parte a lumii, înaintea recentelor progrese ale gândirii avariate; cînd decadența explicației însoțește îndeaproape decadența practicii.

XV

Acum mai bine de o sută de ani, *Le Nouveau Dictionnaire des Synonymes Français* al lui A.-L. Sardou definea nuanțele pe care trebuie să se sesizăm între: *falacios*, *înșelător*, *impostor*, *seducător*, *insidios*, *ademenitor*, și care, împreună, constituie astăzi un fel de paletă de culori ce se potrivesc pentru un portret al societății spectacolului. Nu aparținea vremii sale, nici experienței sale de specialist, să expună foarte clar sensurile învecinate, dar foarte diferite, ale pericolelor pe care trebuie în mod normal să se aștepte să le înfrunte orice grup care se dedă subversiunii și urmînd, de exemplu, următoarea gradăție: *rătăcit*, *provocat*, *infiltrat*, *manipulat*, *uzurpat*, *răsturnat*. Aceste nuanțe considerabile nu s-au înfățișat niciodată, în orice caz, doctrinarilor «luptei armate».

«*Falacios*, din latinul *fallaciosus*, abil sau obișnuit să înșele, plin de viclenie: terminația acestui adjectiv este echivalentă cu superlativul lui *înșelător*. Ceea ce înșeală sau induce în eroare, în orice chip ar face-o, este *înșelător*: ceea ce este făcut pentru a înșela, pentru a abuza, pentru a arunca în greșală cu intenția clară de a înșela prin artificiozitate și aparatul cel mai potrivit pentru a abuza, este *falacios*. *Înșelător* este un cuvînt generic și vag; toate genurile de semne și de aparențe nesigure sînt *înșelătoare*: *falacios* desemnează falsitatea, viclenia, impostura studiată; sînt *falacioase* discursuri, proteste, raționamente sofistice. Acest cuvînt se află în anumite raporturi cu altele, precum: *impostor*, *seducător*, *insidios*, *ademenitor*, dar fără echivalent. *Impostor* desemnează toate genurile de false aparențe, sau de urzeli țesute pentru a abuza sau pentru a dăuna; ipocrizia, de exemplu, calomnia etc. *Seducător* exprimă acțiunea proprie de a pune stăpînire pe cineva, de a-l tulbura cu mijloace îndemînatice și insinuante. *Insidios* nu marchează decît acțiunea de a întinde cu îndemîinare capcane și de a-i face pe ceilalți să cadă în ele. *Ademenitor* se mărginește la acțiunea subtilă de a surprinde pe cineva și de a-l face să cadă în greșală. *Falacios* reunește majoritatea acestor trăsături.»

XVI

Conceptul, încă tînăr, de dezinformare a fost de curînd importat din Rusia, odată cu multe alte invenții utile gestiunii statelor moderne. El este mereu intens utilizat de către o putere sau, în mod analog, de către oameni care dețin un fragment de autoritate economică sau politică, pentru a menține ceea ce este stabilit, dar atribuind întotdeauna acestei utilizări o funcție *contraofensivă*. Ceea ce se poate opune unui singur adevăr oficial trebuie să fie neapărat o dezinformare emanînd de la puteri ostile, sau cel puțin de la rivali, și care ar fi fost intenționat falsificată prin rea-voință. Dezinformarea n-ar fi simpla negare a unui fapt care convine autorităților sau simpla afirmare a unui fapt care nu le convine: asta se numește psihoză. Spre deosebire de pura minciună, dezinformarea – și iată prin ce conceptul este interesant pentru apărătorii societății dominante – trebuie să conțină fatalmente o anumită parte de adevăr, dar deliberat manipulată de către un inamic abil. Puterea care vorbește de dezinformare este convinsă că nu e nici ea lipsită de defecte, dar știe că va putea atribui oricărei critici precise această excesivă insignifianță care se află în natura dezinformării. Și că astfel nu va fi nevoie niciodată să-și recunoască un defect anume.

În general, dezinformarea ar fi reaua folosire a adevărului. Cine o lansează este vinovat, iar cine o crede, imbecil. Dar cine ar fi deci abilul inamic? Aici, el nu poate fi terorismul, care nu riscă să «dezinformeze» pe nimeni, deoarece el este însărcinat să reprezinte ontologic *greșeala* cea mai grosolană și

mai puțin admisibilă. Grație etimologiei sale, și amintirilor contemporane ale înfruntărilor limitate care, către mijlocul secolului, au opus pentru puțină vreme Estul și Vestul, spectacularul concentrat și spectacularul difuz, capitalismul spectacularului integrat mai dă și astăzi de crezut că inamicul său esențial – prezentat uneori chiar ca bază de pregătire sau inspirație a teroriștilor – rămîne capitalismul birocrăției totalitare, tot așa cum acesta din urmă va spune același lucru despre el; în ciuda dovezilor nenumărate ale alianței și solidarității lor profunde. De fapt, toți cei care ajung la putere, în ciuda cîtorva reale rivalități locale, și fără a vrea s-o spună vreodată, se gîndesc fără încetare la ceea ce spusese, cîndva, în numele subversiunii și fără prea mare succes pentru acel moment, unul din rarii internaționaliști germani, după ce a început războiul din 1914: «Dușmanul principal se află în țara noastră». Dezinformarea este, în cele din urmă, echivalentul a ceea ce reprezentau, în discursul războiului social din secolul al XIX-lea, «relele pasiuni». Este tot ceea ce e obscur și ar vrea să se opună extraordinarei fericiri pe care această societate, o știm prea bine, le-o oferă celor care îi acordă încredere; fericire al cărei preț nu poate fi plătit de diferitele riscuri sau decepții neînsemnate. Si toți cei care *văd* această fericire în spectacol sînt de acord că nu e cazul să se zgîrcească la prețul său; în vreme ce ceilalți dezinformează.

Celălalt avantaj ce se obține denunțînd (și explicînd astfel) o dezinformare anume este că, în consecință, discursul global al spectacolului nu poate fi bănuțit de a conține așa ceva, deoarece el poate desemna, cu cea mai științifică certitudine, terenul pe care se poate recunoaște dezinformarea: ea este tot ceea ce se poate spune și ce nu-i va plăcea.

Fără îndoială că numai din greșeală – dacă nu e, mai degrabă, o capcană deliberată – a fost agitat de curînd în Franța proiectul de a atribui în mod oficial un fel de certificat mediaticului «garantat fără dezinformare»: asta jignește cîțiva profesioniști ai mass-mediei, care mai vroiau să creadă, sau să facă cel puțin să se creadă, că de pe acum ei nu mai sînt efectiv cenzurați. Dar conceptul de dezinformare nu are cum să fie utilizat *defensiv*, și cu atît mai puțin într-o defensivă statică, ridicînd un Zid chinezesc, o linie Maginot, care ar trebui să acopere în chip absolut un spațiu considerat interzis pentru dezinformare. Trebuie să existe dezinformare și trebuie ca ea să rămîină fluidă, putînd să treacă peste tot. Acolo unde discursul spectacular nu este atacat, ar fi stupid să-l aperi; iar acest concept s-ar uza extrem de repede apărîndu-l, împotriva evidențelor, în puncte în care trebuie, dimpotrivă, să se evite mobilizarea atenției. Mai mult, autoritățile nu au nici o nevoie efectivă să garanteze că o informație precisă nu ar conține o dezinformare. Si nu au nici mijloacele pentru așa ceva: ele nu sînt atît de respectate și nu ar face decît să atragă suspiciunea asupra informației în cauză. Conceptul de dezinformare nu este bun decît în contraatac. El trebuie menținut în linia a doua, apoi aruncat brusc în față pentru a respinge orice adevăr care s-ar putea ivi.

Dacă uneori un fel de dezinformare dezordonată riscă să apară, în beneficiul unor interese particulare aflate trecător în conflict, și să fie crezută și ea, devenind incontrollabilă și opunîndu-se prin aceasta travaliului de ansamblu al unei dezinformări mai puțin iresponsabile, asta nu înseamnă că e loc să ne temem că nu se află angajați aici alți manipulatori mai experți și mai subtili: ci înseamnă că pur și simplu dezinformarea se desfășoară acum *într-o lume unde nu mai e loc pentru nici o verificare*.

Conceptul confuzionist de dezinformare este scos în față pentru a respinge instantaneu, doar prin zgomotul numelui său, orice critică pe care nu vor fi reușit s-o facă să dispară diversele agenții de organizare a tăcerii. De exemplu, s-ar putea spune, într-o bună zi, dacă asta ar părea de dorit, că acest text este o acțiune de dezinformare despre spectacol; sau, ceea ce e același lucru, de dezinformare în detrimentul democrației.

Spre deosebire de ceea ce afirmă conceptul său spectacular inversat, practica dezinformării nu poate decît să servească statul aici și acum, sub conducerea sa directă, sau la inițiativa celor care apără aceleași valori. De fapt, dezinformarea subzistă în toată informația existentă, și ca trăsătură a sa principală. Nu i se spune pe nume decît acolo unde trebuie păstrată, prin intimidare, pasivitatea. Acolo unde dezinformarea este *numită*, ea nu există. Acolo unde ea există, nu i se spune pe nume.

Pe vremea cînd existau încă ideologii care se înfruntau, care se proclamau pro sau contra cutărui aspect cunoscut al realității, existau fanatici și mincinoși, dar nu «dezinformatori». Cînd nu mai e permis, din respect pentru consensul spectacular, sau cel puțin dintr-o voință de efemeră glorie spectaculară, să

spui cu adevărat la ce te opui sau cu ce ești de acord în toate consecințele sale, dar când ești adeseori obligat să disimulezi o parte, pe care o consideri, din anumite motive, ca periculoasă pentru ceea ce se consideră că trebuie să fie admis – atunci practici dezinformarea; ca din greșeală, sau din uitare, sau printr-un *pretins* fals raționament. De exemplu, pe terenul contestărilor de după 1968, recuperatorii incapabili care fuseseră numiți «prosituaționisti» au fost *primii dezinformatori*, pentru că disimulau pe cât posibil manifestările practice prin care se afirmase critica pe care ei se lăudau că au adoptat-o; și, deloc jenați că i-au slăbit expresia, nu citau niciodată nimic și pe nimeni, ca să dea impresia că au descoperit ei înșiși ceva.

XVII

Răsturnînd o expresie faimoasă a lui Hegel, notam deja în 1967 că «în lumea *realmente răsturnată*, adevărul este un moment al falsului». Anii trecuți de atunci au demonstrat progresele acestui principiu în fiecare domeniu particular, fără excepție.

Astfel, într-o epocă în care nu mai poate să existe artă contemporană, devine dificil să judeci artele clasice. Aici, ca și în alte părți, ignoranța nu este produsă decît pentru a fi exploatată. Odată cu pierderea simultană a sensului istoriei și a gustului, se organizează rețele de falsificare. E de-ajuns să ai în mînă expertii și evaluatorii și devine destul de ușor să faci ca totul să meargă, deoarece în afacerile de această natură, ca și în celelalte, pînă la urmă, vînzarea autentifică orice valoare. Apoi, colecționarii sau muzeele, mai ales din America, sufocați de fals, vor avea tot interesul să-și păstreze buna reputație, la fel cum Fondul Monetar Internațional menține ficțiunea valorii pozitive a imenselor datorii a o sută de națiuni.

Falsul formează gustul și susține falsul, făcînd să dispară cu bună știință posibilitatea referinței la autentic. Se *reface* chiar și adevărul, deîndată ce devine posibil, pentru a-l face să semene falsului. Americanii, fiind cei mai bogați și cei mai moderni, au fost principalii fraieri ai acestui comerț cu falsul în artă. Si tot ei sînt cei care finanțează lucrările de restaurare la Versailles sau la Capela Sixtină. De aceea, frescele lui Michelangelo vor trebui să capete culori vesele de benzi desenate, iar mobilele autentice de la Versailles vor cunoaște acea vie strălucire aurită care le va face să semene mult cu falsul mobilier de epocă Louis XIV importat cu mari cheltuieli în Texas.

Judecata lui Feuerbach, asupra faptului că epoca sa prefera «imaginea lucrului, copia originalului, reprezentarea realității», a fost pe deplin confirmată de secolul spectacolului, și aceasta în mai multe domenii în care secolul al XIX-lea voise să rămînă la distanță de ceea ce se afla deja în natura sa profundă: producția industrială capitalistă. Prin aceasta, burghezia răspîndise pe larg spiritul riguros al muzeului, al obiectului original, al criticii istorice exacte, al documentului autentic. Dar astăzi, facticele are tendința să înlocuiască pretutindeni adevărul. În acest punct, poluarea datorată circulației automobilelor obligă cum nu se poate mai nimerit la înlocuirea cu replici din plastic a cailor de la Marly sau a statuilor romane de pe portalul de la Saint-Trophime. Totul va fi pînă la urmă mai frumos ca înainte, pentru a fi fotografiat de turiști.

Punctul culminant este atins fără îndoială de hilarul fals birocratic chinezesc din marile statui ale vastei *armate industriale* a Primului Împărat, pe care atîția oameni de stat aflați în călătorie au fost invitați să le admire *in situ*. Aceasta dovedește deci, deoarece s-a putut rîde atît de crunt pe seama lor, că niciunul nu dispunea, în mulțimea tuturor consilierilor lor, de un singur individ care să cunoască istoria artei, în China sau în afara Chinei. Se știe că instrucțiunea lor a fost cu totul alta: «Computerul Excelenței Voastre nu a fost informat despre asta». Această constatare că, pentru prima oară, se poate governa fără a avea nici o cunoștință artistică sau vreun sens al autenticului ori al imposibilului, ar putea fi ea însăși de-ajuns pentru a conchide că toți acești naivi nătărăi ai economiei și ai administrației vor conduce probabil lumea spre vreo mare catastrofă; asta dacă practica lor efectivă n-ar fi demonstrat-o deja.

XVIII

Societatea noastră este construită pe secret, de la «societățile-ecran» care pun la adăpost de orice lumină bunurile concentrate de către posesori, pînă la «secretele de apărare» care acoperă astăzi un imens domeniu de totală libertate extra-judiciară a statului; de la secretele, adesea cutremurătoare, ale *fabricației sărace*, care sînt ascunse în spatele publicității, pînă la proiecțiile de variante ale viitorului extrapolat, în care numai dominația poate să citească direcția cea mai probabilă a ceea ce consideră că nu are nici un fel de existență, calculînd răspunsurile pe care le va da în mod misterios acestor variante. Putem să facem, în această privință, cîteva observații.

Există un număr tot mai mare de locuri, atît în marile orașe cît și în unele spații rezervate de la țară, care sînt inaccesibile, adică pázite și ferite de orice privire; care sînt scoase din centrul curiozității nevinovate și strict protejate împotriva spionajului. Fără a fi toate propriu-zis militare, ele sînt plasate, după acest model, dincolo de orice risc de control al trecătorilor sau al locuitorilor; sau chiar al poliției, care și-a văzut de multă vreme reduse funcțiile sale exclusiv la serviciile de supraveghere și reprimare a delicvenței celei mai comune. Si astfel, atunci cînd, în Italia, Aldo Moro era prizonier al organizației *Potere Due*, el nu era deținut într-o clădire mai mult sau mai puțin ascunsă, ci pur și simplu într-o clădire impenetrabilă.

Există un număr tot mai mare de oameni formați pentru a acționa în secret, instruiți și antrenați să nu facă decît asta. Este vorba de detașamente speciale de oameni înarmați cu arhive interzise, mai precis cu observații și analize secrete. Iar alții sînt înarmați cu diverse tehnici de exploatare și manipulare a acestor afaceri secrete. În sfîrșit, cînd e vorba de aripa lor «Acțiune», ei pot să fie în egală măsură înzestrați cu alte capacități de simplificare a problemelor studiate.

În vreme ce mijloacele acordate acestor oameni specializați în supraveghere și influențare devin tot mai mari, împrejurările generale cu care au de-a face le sînt cu fiecare an tot mai favorabile. Atunci cînd, de exemplu, noile condiții ale societății spectacularului integrat au forțat critica ei să rămînă realmente clandestină, nu pentru că aceasta se ascunde, ci *pentru că este ascunsă* de gîndirea divertismentului, cei care sînt totuși însărcinați să supravegheze această critică și, la nevoie, s-o dezmință, pot în cele din urmă să folosească împotriva ei mijloacele la care se recurge în mod tradițional în mediul clandestinității: provocare, infiltrări și diverse forme de eliminare a criticii autentice cu una falsă, care va fi fost pregătită în acest scop. Incertitudinea sporește, în toate privințele, cînd impostura generală a spectacolului se îmbogățește cu încă o posibilitate de a recurge la o mie de imposturi particulare. O crimă neexplicată poate fi la fel de bine numită sinucidere, în închisoare ca și în altă parte; iar dispariția logicii permite anchete și procese care decolează vertical în irațional și care sînt frecvent falsificate încă de la început prin extravagante autopsii, pe care le practică experți anume.

Ne-am obișnuit, de multă vreme, să vedem cum sînt executați sumar tot felul de oameni. Teroriștii cunoscuți, sau considerați ca atare, sînt doborîți deschis de o manieră teroristă. Mossad-ul va ucide de la distanță Abou Jihad-ul, ori S.A.S.-ul englez irlandezi, ori poliția pararelă a «G.A.L.» etnici basci. Cei care sînt omorîți de presupuși teroriști nu sînt ei înșiși aleși fără motiv; dar, în general, este imposibil să afli aceste motive. Putem să știm că gara din Bologna a sărit în aer pentru ca Italia să continue să fie bine guvernată, și să aflăm ce sînt «Escadroanele morții» în Brazilia; și că Mafia incendiază un hotel din Statele Unite pentru a sprijini un *rackett*. Dar cum putem să știm la ce au putut să servească, în fond, «ucigașii nebuni din Brabant»? Este dificil să aplici principiul *Cui prodest?* într-o lume în care atîtea interese în luptă sînt atît de bine ascunse. Astfel încît, sub spectacularul integrat, se trăiește și se moare la punctul de confluență al unui foarte mare număr de mistere.

Zvonuri mediatico-polițienești capătă dintr-odată, sau în cel mai rău caz după ce au fost repetate de trei sau patru ori, greutatea indiscutabilă a dovezilor istorice seculare. Conform autorității legendare a spectacolului zilei, stranii personaje eliminate în tăcere reapar ca supraviețuitori fictivi, a căror întoarcere va putea fi întotdeauna evocată sau calculată, și *dovedită* prin cea mai simplă afirmație a specialiștilor. Ei se află undeva între Achéron și Léthé, acești morți care n-au fost reglementar îngropați de către spectacol; se crede că ei dorm, așteptînd să dorim să-i trezim pe toți, și pe teroristul coborît din munți, și pe piratul revenit de pe mare, și pe hoțul care nu mai are nevoie să fure.

Incertitudinea este astfel organizată pretutindeni. Protecția dominației procedează adesea prin *false atacuri*, al căror tratament mediatic va face să se piardă din vedere veritabila operație; așa este cazul cu bizara intervenție în forță a lui Tejero și a gărzilor sale civile împotriva Cortès-urilor în 1981, al cărei eșec trebuia să ascundă un alt *pronunciamento* mai modern, adică mascat, care a reușit. La fel de bătător la ochi, eșecul unui sabotaj al serviciilor speciale franceze, în 1985, în Noua Zeelandă, a fost considerat uneori ca o stratagemă, destinată poate să deturneze atenția de la numeroasele funcții ale acestor servicii, făcând să se creadă în caricaturala lor neîndemînare în alegerea obiectivelor și a modalităților lor de executare. Și, în mod mult mai cert, s-a considerat aproape unanim că cercetările geologice ale unui zăcămint de țiței în subsolul *orașului Paris*, care au fost întreprinse atît de zgomotos în toamna lui 1986, nu avuseseră altă intenție serioasă decît aceea de a măsura punctul pe care îl putuse atinge capacitatea de năucire și de supunere a locuitorilor, prezentîndu-li-se o așa-zisă cercetare atît de demențială în plan economic.

Puterea a devenit atît de misterioasă, încît după afacerea vînzărilor ilegale de arme către Iran de către președinția Statelor Unite, s-a putut pune întrebarea: cine comanda cu adevărat în Statele Unite, cea mai mare putere din lumea zisă democratică? Si deci cine dracu' poate comanda în lumea democratică?

De o manieră mai profundă, în această lume oficial atît de plină de respect pentru toate necesitățile economice, nimeni nu știe niciodată cît costă cu adevărat un anume lucru produs: partea cea mai importantă a costului nu este efectiv *niciodată calculată; iar restul e ținut secret*.

XIX

Generalul Noriega s-a făcut o clipă cunoscut la scară mondială la începutul anului 1988. El era dictator fără titlu în Panama, țară fără armată și în care el comanda Garda Națională. Căci Panama nu este cu adevărat un stat suveran: el a fost creat pentru canalul său și nu invers. Moneda sa este dolarul, iar veritabila armată care staționează aici este și ea străină. Noriega își făcuse deci întreaga sa carieră, exact la fel ca și Jaruzelski în Polonia, ca general-polițist în serviciul ocupantului. Era importator de droguri în Statele Unite, căci în Panama nu se cîștigă destul, și își exporta în Elveția capitalurile sale «panameze». Lucrase cu C.I.A. împotriva Cubei și, pentru a avea acoperirea adecvată pentru activitățile sale economice, îi denunțase autorităților americane, atît de obsedate de această problemă, pe unii dintre rivalii săi în importul de droguri. Principalul său consilier în materie de securitate, care stîrnea gelozie la Washington, era cel mai bun pe piață, Michael Harari, fost ofițer al Mossad-ului, serviciul secret al Israelului. Cînd americanii au vrut să scape de personaj, pentru că unele dintre tribunalele lor făcuseră imprudența să-l condamne, Noriega s-a declarat gata să se apere o mie de ani, din patriotism panamez, atît împotriva poporului său revoltat cît și a străinului; el a căpătat imediat aprobarea publică a dictatorilor birocratici mai austeri din Cuba și Nicaragua, în numele antiimperialismului.

Departate de a fi o ciudățenie strict panameză, acest general Noriega, *ce vinde totul și simulează totul* într-o lume care face pretutindeni la fel, era, ca tip de om al unui tip de stat, ca tip de general și capitalist, perfect reprezentativ pentru spectacularul integrat; precum și pentru reușitele pe care el le autorizează în direcțiile cele mai diverse ale politicii sale interne și internaționale. Este un model de *principe al vremii noastre*, iar printre cei care urmăresc să ajungă și să rămînă la putere, oriunde ar fi asta, cei mai capabili îi seamănă în multe privințe. Nu Panama produce asemenea minunății, ci această epocă.

XX

Pentru orice serviciu de informații, de acord în acest punct cu justa teorie clausewitziană a războiului, o *știință* trebuie să devină o *putere*. Din asta își trag aceste servicii prestigiul, farmecul lor aparte de astăzi. Dat fiind că inteligența a fost atît de radical alungată din spectacol, care nu permite să se acționeze și nici nu spune ceva adevărat despre acțiunea altora, ea pare că aproape s-a refugiat printre

cei care analizează realități și acționează secret asupra realităților. De curînd, revelații pe care Margaret Thatcher a făcut totul pentru a le înăbuși, însă degeaba, chiar autentificîndu-le astfel, au demonstrat că în Anglia aceste servicii fuseseră deja în stare să provoace căderea unui ministru a cărui politică o considerau periculoasă. Disprețul general pe care îl trezește spectacolul reface astfel, din rațiuni cu totul noi, o atracție pentru ceea ce se numea, pe vremea lui Kipling, «marele joc».

«Concepția polițistă despre istorie» era, în secolul al XIX-lea, o explicație reacționară și ridicolă, într-o vreme în care atîtea puternice mișcări sociale agitau masele. Pseudo-contestatarii de astăzi știu bine asta, din auzite sau din unele cărți, și consideră că această concluzie a rămas adevărată pentru veșnicie; ei nu vor deloc să vadă practica reală a vremii lor, pentru că e prea tristă pentru palidele lor speranțe. Statul n-o ignoră, ci se joacă cu ea.

În momentul în care aproape toate aspectele vieții politice internaționale, și un număr crescînd al celor care contează în politica internă, sînt conduse și prezentate în stilul serviciilor secrete, cu capcane, dezinformare, dublă explicație – cea care *poate* să ascundă în ea o alta, sau doar să dea această impresie –, spectacolul se mărginește la a face cunoscută lumea obositoare a incomprehensibilului obligatoriu, o plictisitoare serie de romane polițiste fără viață și din care lipsește întotdeauna concluzia. Aici, punerea în scenă realistă a unei lupte între negri, noaptea, într-un tunel, poate să treacă drept un resort dramatic suficient.

Imbecilitatea crede că totul e clar cînd televiziunea a arătat o imagine frumoasă și a comentat-o cu o minciună sfruntată. Semi-elita se mulțumește să știe că aproape totul e obscur, ambivalent, «montat» în funcție de coduri necunoscute. O elită mai închisă ar vrea să știe adevărul, foarte greu de distins cu claritate în fiecare caz singular, în ciuda tuturor datelor secrete și a confidențelor de care ea poate să dispună. De aceea ar fi dori din toată inima să cunoască metoda adevărului, deși, în cazul ei, această dragoste rămîne în general nefericită.

XXI

Secretul domină această lume, și în primul rînd ca secret al dominației. Conform spectacolului, secretul n-ar fi decît o necesară excepție de la regula informației abundent oferite pe toată suprafața societății, la fel cum dominația, în această «lume liberă» a spectacolarului integrat, n-ar fi decît un Departament executiv în serviciul democrației. Dar nimeni nu crede cu adevărat spectacolul. Cum de acceptă oare spectatorii existența secretului, care dovedește prin el însuși că ei n-ar putea să administreze o lume căreia îi ignoră principalele realități, asta dacă prin minune li s-ar cere cu adevărat părerea despre modul de-a o face? Este știut faptul că secretul nu apare aproape nimănui în puritatea sa inaccesibilă și în generalitatea sa funcțională. Toți admit că există inevitabil o mică zonă de secret rezervată specialiștilor; iar pentru generalitatea lucrurilor, mulți cred că *sînt în secret*.

La Boétie a arătat, în *Discursul despre servitudinea voluntară*, cum puterea unui tiran trebuie să întîlnească numeroase puncte de sprijin în cercurile concentrice ale indivizilor care găsesc, sau cred că găsesc, în ea, un avantaj. Tot așa, mulți oameni, printre politicieni sau printre cei din mass-media care se laudă că nu pot fi bănuți de *iresponsabilitate*, află multe lucruri prin relații și confidențe. Cel care este mulțumit de a fi în confidență nu este deloc îndemnat s-o critice, deci nici să remarce că, în toate confidențele, partea principală de realitate îi va rămîne mereu ascunsă. El cunoaște, prin binevoitoarea protecție a trișorilor, cîteva cărți în plus, dar care pot fi false; însă niciodată metoda care conduce și explică jocul. El se identifică așadar deîndată cu manipulatorii și disprețuiește ignoranța pe care, în fond, și el o împărtășește. Căci fărîmele de informație ce se oferă acestor familiari ai tiraniei mincinoase sînt firește infectate cu minciună, incontrollabile, manipulate. Ele fac totuși plăcere celor care acced aici, căci se simt superiori tuturor celor care nu știu nimic. Ele nu valorează, la urma urmelor, decît în măsura în care aprobă și mai mult dominația, și niciodată pentru a o înțelege efectiv. Ele constituie privilegiul *spectatorilor de prima clasă*: al celor care sînt atît de proști să creadă că pot înțelege ceva, nu servindu-se de ceea ce li se ascunde, ci *dînd crezare la ceea ce li se dezvăluie!*

Dominația este lucidă cel puțin prin aceea că așteaptă de la propria sa gestiune, liberă și fără piedici, un număr destul de mare de catastrofe de primă mărime în viitorul imediat; și asta atât pe teren ecologic, chimic de exemplu, cât și pe teren economic, bancar de exemplu. Ea s-a pus, de-o bună vreme încoace deja, în situația de a trata aceste nenorociri excepționale altfel decât prin mînuirea obișnuită a blîndeii dezinformări.

XXII

Cît privește asasinatele, tot mai numeroase în ultimele decenii, care au rămas complet neexplicate – căci dacă a fost sacrificat uneori cîte un figurant, n-a fost vorba niciodată de a merge pînă la cei care le-au comandat – însușirea lor de producție în serie își are marca sa: minciunile patente, și schimbătoare, ale declarațiilor oficiale; Kennedy, Aldo Moro, Olaf Palme, miniștri sau bancheri, unul sau doi papi, alții care contau mai mult decît ei. Acest sindrom al unei maladii sociale recent dobîndite s-a răspîndit cu repeziciune aproape pretutindeni, ca și cum, plecînd de la primele cazuri observate, *ar coborî* de pe culmile statului, sfera tradițională a acestui gen de atentate, și ca și cum, în același timp, *ar urca* din străfunduri, alt loc tradițional al traficurilor ilegale și al protecțiilor, în care s-a derulat mereu acest gen de război, între profesioniști. Aceste practici tind să se întîlnească *în mijlocul* tuturor afacerilor societății, ca și cum, într-adevăr, statul n-ar binevoi să se amestece în ele, iar Mafia n-ar reuși să se ridice pînă la ele, operîndu-se prin aceasta un fel de joncțiune.

S-a spus totul pentru a încerca să se explice acest nou gen de mistere ca niște accidente: incompetență a polițiilor, ignoranță a judecătorilor de instrucție, inoportune revelații ale presei, criză de creștere a serviciilor secrete, rea-voință a martorilor, grevă categorială a delatorilor. Edgar Poe găsisse totuși deja direcția sigură a adevărului, prin celebrul său raționament din *Crimele din Rue Morgue*:

Eu văd că acest mister e socotit ca fiind de nepătruns tocmai din acea pricină care, dimpotrivă, trebuia să-l facă a fi privit ca lesne de dezlegat, vreau să spun din pricina caracterului exagerat, *outré*, al împrejurărilor sale... În cercetări de felul celor ce întreprindem acum nu trebuie să ne întrebăm atât ce anume s-a întîmplat, cît, mai ales, ce anume s-a întîmplat nou, și care nu s-a mai întîmplat pînă astăzi».²

XXIII

În ianuarie 1988, Mafia columbiană a drogului publica un comunicat menit să rectifice opinia publicului despre pretinsa ei existență. Cea mai mare exigență a unei Mafii, oriunde s-ar putea ea constitui, este, în mod firesc, să dovedească faptul că nu există sau că a fost victima unor calomnii prea puțin științifice. Si acesta este primul său punct de asemănare cu capitalismul. Dar, în situația de față, această Mafie, iritată de a fi singura pusă la zid, a mers pînă la a evoca celelalte grupări care ar dori să se facă uitate, luînd-o în mod abuziv drept țap ispășitor. Ea declară: «Noi nu aparținem mafiei birocratice și politice, nici celei a bancherilor și a finanțistilor, nici celei a milionarilor, nici mafiei marilor contracte frauduloase, celei a monopolurilor sau a petrolului, nici celei a marilor mijloace de comunicare».

Putem fără îndoială să considerăm că autorii acestei declarații au interesul să deverseze, la fel ca toți ceilalți, propriile lor practici în vastul fluviu al apelor tulburi ale criminalității și al ilegalităților mai banale, care impregnează societatea actuală în toată întinderea sa; dar e la fel de just să conchidem că avem de-a face cu oameni care știu mai bine decît alții, din practică, despre ce vorbesc. Mafia se potrivește de minune pretutindeni pe solul societății moderne. Ea este în creștere la fel de rapidă ca și celelalte produse ale muncii prin care societatea spectacularului integrat își modelează lumea. Mafia se dezvoltă odată cu imensele progrese ale computerelor și ale alimentației industriale, ale completei reconstrucții urbane și a mahalalelor, ale serviciilor speciale și ale analfabetismului.

---

² Trad. Ion Vinea, Editura pentru Literatură, 1965.

XXIV

Mafia nu era decît un arhaism transplantat atunci cînd începea să se manifeste la începutul secolului în Statele Unite, odată cu imigrația muncitorilor sicilieni; în același moment apar pe coasta de vest confruntări între societățile secrete chinezești. Fondată pe obscurantism și pe mizerie, Mafia nu putea atunci nici măcar să se implanteze în Italia de Nord, pîrînd condamnată să dispară pretutindeni în fața statului modern. Era o formă de crimă organizată care nu putea prospera decît pe baza «protecției» minorităților înapoiate, în afara lumii orașelor, acolo unde nu putea să pătrundă controlul unei poliții raționale și al legilor burgheziei. Tactica defensivă a Mafiei nu putea consta niciodată decît în suprimarea mărturiilor, pentru a neutraliza poliția și justiția și pentru a face să domnească în sfera sa de activitate secretul de care avea nevoie. Ea și-a găsit apoi un cîmp inedit în *noul obscurantism* al societății spectacolarului difuz, apoi integrat: odată cu victoria totală a secretului, cu demisia generală a cetățenilor, cu pierderea completă a logicii și cu progresele venalității și ale lașității universale, toate condițiile favorabile fură reunite pentru ca ea să devină o putere modernă și ofensivă.

Prohibiția americană – mare exemplu pentru pretențiile statelor veacului la controlul autoritar asupra a tot ce există și al rezultatelor ce decurg din asta – a lăsat crimei organizate, vreme de mai bine de un deceniu, gestionarea comerțului cu alcool. Mafia, îmbogățită și exersată începînd de acum, s-a amestecat în politica electorală, în afaceri, în dezvoltarea pieței ucigașilor profesioniști, în anumite detalii ale politicii internaționale. Astfel, ea a fost favorizată de către guvernul de la Washington, în timpul celui de-al doilea război mondial, pentru a ajuta la invadarea Siciliei. Alcoolul redevenit legal a fost înlocuit cu stupefiantele, ce-au reprezentat atunci marfa-vedetă a consumurilor ilegale. Ea a căpătat apoi o importanță considerabilă în afacerile imobiliare, în bănci, în marea politică și în marile afaceri ale statului, apoi în industriile spectacolului: televiziune, cinema, editare. Asta e adevărat, în Statele Unite în orice caz, chiar și pentru industria discului, ca peste tot acolo unde publicitatea unui produs depinde de un număr destul de limitat de persoane. Se pot face deci ușor presiuni asupra lor, cumpărîndu-i sau intimidîndu-i, deoarece există suficiente capitaluri la dispoziție sau oameni de acțiune care nu pot fi nici recunoscuți, nici pedepsiți. Corupînd *disc-jockey*-ii, se decide așadar pentru ceea ce va trebui să fie un succes, printre mărfuri deopotrivă de mizerabile.

Fără îndoială că în Italia și-a dobîndit Mafia, la întoarcerea din experiențele și cuceririle sale americane, cea mai mare forță: începînd cu perioada compromisului său istoric cu guvernul paralel, ea s-a văzut în situația de a ucide judecători de instrucție sau șefi de poliție: practică pe care o putuse inaugura în participarea la montajele «terorismului» politic. În condiții relativ independente, evoluția similară a echivalentului japonez al Mafiei dovedește cum nu se poate mai bine unitatea epocii.

De fiecare dată cînd se încearcă să se explice ceva opunînd Mafia statului se comite o greșeală: ele nu sînt niciodată în rivalitate. Teoria verifică ușor ceea ce toate zvonurile vieții practice demonstraseră cu prea multă ușurință. Mafia nu este străină în această lume, ci se simte în ea ca acasă. În momentul spectacolarului integrat, ea domnește, de fapt, ca *model* al tuturor întreprinderilor comerciale avansate.

XXV

Odată cu noile condiții care predomină actualmente în societatea zdrobită sub *călcîiul de fier* al spectacolului, se știe că, de exemplu, un asasinat politic este așezat într-o altă lumină, oarecum cernută. Există pretutindeni mult mai mulți nebuni decît odinioară, dar ceea ce este infinit mai comod, este că se poate vorbi *nebunește* despre asta. Si nu o oarecare teroare dominantă ar impune asemenea explicații mediatice. Dimpotrivă, existența pașnică a unor atari explicații trebuie să provoace teroarea.

În 1914, atunci cînd, în preajma războiului, Villain îl asasina pe Jaurès, nimeni nu se îndoia că Villain – individ destul de puțin echilibrat, de altfel – crezuse că trebuie să-l ucidă pe Jaurès pentru că acesta părea, în ochii extremiștilor din dreapta patriotică ce-l influențase profund pe Villain, ca unul care ar fi cu siguranță dăunător pentru apărarea țării. Numai că acești extremiști subestimaseră

imensa forță a consimțământului patriotic în partidul socialist, care trebuia să-l împingă instantaneu la «uniunea sacră»; și asta indiferent dacă Jaurès ar fi fost asasinat sau dacă, dimpotrivă, i s-ar fi lăsat ocazia să se mențină ferm pe poziția sa internaționalistă refuzând războiul. Astăzi, în prezența unui asemenea eveniment, jurnaliști-polițiști, experți notorii în «fapte de societate» și în «terorism» ar spune imediat că Villain era binecunoscut pentru mai multe tentative de crimă, pulsiunea vizînd de fiecare dată bărbați, de opinii politice foarte diverse, dar care aveau cu toții, din întîmplare, o asemănare fizică sau vestimentară cu Jaurès. Psihiatrîi ar atesta acest fapt, iar *mass-media*, fie și numai confirmînd că au spus-o, și-ar proba astfel competența și imparțialitatea sa de expert *incomparabil* de autorizat. Apoi ancheta polițistă oficială ar putea stabili încă de a doua zi că tocmai s-au descoperit mai multe persoane onorabile care sînt gata să depună mărturie pentru faptul că același Villain, considerîndu-se într-o bună zi rău servit la «Chope du Croissant», amenințase cu voce tare, în prezența lor, că se va răzbuna în curînd pe cofetar, împușcîndu-l pe loc, și în fața tuturor, pe unul din cei mai buni clienți ai acestuia.

Asta nu înseamnă că în trecut adevărul se impunea adesea și imediat; deoarece Villain a fost în cele din urmă achitat de către Justiția franceză. El n-a fost împușcat decît în 1936, cînd a izbucnit revoluția spaniolă, căci comisese imprudența de a se stabili în insulele Baleare.

XXVI

Deoarece noile condiții ale unei mînuiri profitabile a afacerilor economice – în momentul în care statul deține o parte hegemonică din orientarea producției și în care cererea pentru toate mărfurile depinde în mod strict de centralizarea realizată în informarea-încitarea spectaculară, la care vor trebui să se adapteze și formele de distribuție – o reclamă imperativ, vedem constituindu-se pretutindeni rețele de influență sau societăți secrete. Acestea nu sînt deci decît un produs natural al mișcării de concentrare a capitalurilor, a producției, a distribuției. Ceea ce, în această privință, nu se extinde, trebuie să dispară; și nici o întreprindere nu se poate extinde decît cu valorile, tehnicile, mijloacele a ceea ce sînt astăzi industria, spectacolul, statul. În ultimă instanță, dezvoltarea particulară care a fost aleasă de economia epocii noastre este cea care sfîrșește prin a impune pretutindeni *formarea de noi legături personale de dependență și de protecție*.

Tocmai în aceasta rezidă profundul adevăr al următoarei formule, atît de bine înțeleasă în întreaga Italie, pe care o utilizează Mafie siciliană: «Cînd ai bani și prieteni, nu-ți pasă de justiție». În spectacularul integrat, *legile dorm*, pentru că nu fuseseră făcute pentru noile tehnici de producție și pentru că sînt ocolite în distribuție prin înțelegeri de un tip nou. Ceea ce gîndește sau ceea ce preferă publicul, nu mai are importanță. Iată ce e ascuns de spectacolul atîtor sondaje de opinie, al atîtor procese electorale sau restructurări modernizatoare. Oricare ar fi cîștigătorii, *cel mai puțin bun va fi preluat* de stimabila clientelă, deoarece este exact ceea ce va fi fost produs pentru ea.

Nu se vorbește întruna despre «statul de drept» decît din momentul în care statul modern zis democratic a încetat în general să mai fie unul: nu e deloc o întîmplare că expresia n-a fost popularizată decît puțin după 1970, și mai întîi chiar în Italia. În mai multe domenii, se fac legi tocmai *pentru ca ele să fie ocolite*, de către cei care vor avea toate mijloacele s-o facă. Ilegalitatea în anumite circumstanțe, de exemplu în jurul comerțului mondial cu tot felul de armamente, și adeseori avînd ca obiect produse de cea mai avansată tehnologie, nu este decît un fel de forță de sprijin pentru operațiunea economică, și care va deveni astfel cu atît mai rentabilă. Astăzi, multe afaceri sînt inevitabil *necinstite asemeni veacului*, și nu cum erau altădată cele care pe care le practica, în serii clar delimitate, oameni care aleseră căile necinstei.

Pe măsură ce sporesc rețelele de promovare-control pentru jalonarea și menținerea unor sectoare exploatabile ale pieței, crește și numărul de servicii personale care nu pot fi refuzate celor care sînt la curent, și care în plus n-au refuzat ajutorul lor; iar aceștia nu sînt întotdeauna polițiști ori gardieni ai intereselor sau ai securității statului. Complicitățile funcționale comunică la distanță, și pentru multă vreme, căci rețelele lor dispun de toate mijloacele pentru a impune aceste sentimente de recunoștință sau de fidelitate care, din nefericire, au fost mereu atît de rare în activitatea liberă a timpurilor burgheze.

Întotdeauna ai ceva de învățat de la adversar. Trebuie să credem că oamenii de stat au fost îndemnați, și ei, să citească remarcile tînărului Lukács despre conceptele de legalitate și de ilegalitate, în momentul în care au avut de tratat trecerea efemeră a unei noi generații a negativului – Homer spunea că «o generație de oameni trece la fel de repede ca o generație de frunze». Oamenii de stat au putut, din acel moment, să înceteze, asemeni nouă, de a se mai preocupa de vreo ideologie în această chestiune. E adevărat însă că practicile societății spectaculare nu mai favorizau deloc asemenea iluzii ideologice. În ce ne privește pe noi toți, pînă la urmă, se va putea conchide că ceea ce ne-a împiedicat adesea să ne închidem într-o singură activitate ilegală, este faptul că am avut mai multe

XXVII

Thucydides, în cartea a VIII-a, capitolul 66, din *Războiul peloponesiac*, spune, relativ la operațiunile unei alte conspirații oligarhice, cîteva lucruri care se înrudesc mult cu situația în care ne aflăm:

«Totuși poporul și sfatul era ales prin vot, ei nu luau nici o măsură care să nu fie pe placul tuturor celor aleși, dar pînă și vorbitorii erau dintre aceștia, și cele ce aveau să fie spuse erau cercetate dinainte de ei. Si nimeni dinafara grupării nu îndrăznea să-i contrazică, temîndu-se și dîndu-și seama de mulțimea insurgenților. Iar dacă cineva îndrăznea să-i contrazică, era îndată ucis pentru vreun motiv oarecare. Si nu se mai putea face nici o cercetare a faptelor și nici nu se mai judeca dacă cineva era bănuit, ci poporul păstra tăcere și era atît de impresionat, încît cel care nu pățea nimic socotea că este avantajat chiar dacă tăcea. Cetățenii, socotind că insurgenții sînt mult mai numeroși decît erau în realitate, erau umiliți în convingerile lor, deoarece nu puteau afla cîți insurgenți erau din cauza mărimii cetății și a faptului că nu se cunoașteau unii pe alții. În acest timp, pentru același motiv, era cu neputință ca cineva, cînd era mîniat, să se plîngă altcuiva, ca să se sfătuiască să-i vină în ajutor, căci sau dădea de un necunoscut căruia ar fi putut să-i spună sau găsea un cunoscut nevrednic de încredere. Într-adevăr, toți oamenii din popor erau cuprinși de bănuială unii față de alții, socotind că cineva dintre ei poate fi părtaș la ceea ce se întîmplă. Erau însă și unii despre care nu s-ar fi putut socoti că pot fi atrași în oligarhie și mai ales aceștia produseseeră neîncrederea în popor și, prin aceasta, au contribuit foarte mult la sporirea siguranței oligarhiilor, făcînd ca neîncrederea poporului în el însuși să fie mai întărită».³

Dacă istoria trebuie să se întoarcă la noi după această eclipsă, fapt ce depinde de factori aflați încă în luptă și deci de un rezultat pe care nimeni nu-l poate exclude cu certitudine, aceste *Comentarii* vor putea servi într-o bună zi la scrierea istoriei spectacolului, evenimentul cel mai important, fără îndoială, care s-a produs în acest secol, dar și cel înspre care s-au aventurat cel mai puțin explicațiile. În împrejurări diferite, cred că m-aș fi putut considera pe deplin satisfăcut de prima mea lucrare asupra acestui subiect și aș fi putut să las altora grija de a privi urmarea. Dar, în momentul în care ne aflăm, mi s-a părut că nimeni altul n-ar face-o.

XXVIII

De la rețelele de promovare-control se alunecă pe nesimțite la rețelele de supraveghere-dezinformare. Odinioară, nu se conspira niciodată decît împotriva unei ordini stabilite. Astăzi, *a conspira în favoarea sa* este o nouă meserie în puternică dezvoltare. Sub dominația spectaculară, se conspiră pentru a o menține și pentru a asigura ceea ce ea singură va putea numi bunul său mers. Această conspirație *face parte* din chiar funcționarea sa.

---

³ Thucydides, *Războiul peloponesiac*, trad. rom. N.I. Barbu, Editura Științifică, Bucureși, 1966, pp. 690-691.

S-a început deja elaborarea câtorva instrumente ale unui tip de război civil preventiv, adaptate la diferite proiecții ale viitorului calculat. Acestea sînt «organizații specifice», însărcinate să intervină în anumite puncte, în funcție de nevoile spectacolarului integrat. S-a prevăzut astfel, pentru cea mai rea dintre eventualități, o tactică numită în glumă «a celor Trei Culturi», în evocarea unei piețe din Mexico a verii anului 1968, dar de această dată fără a folosi mănuși, și care ar trebui să fie aplicată cu o zi înaintea revoltei. Iar în afara unor cazuri atît de extreme, nu e nevoie, pentru a fi un bun instrument de guvernare, ca asasinatul inexplicat să afecteze multă lume sau să se repete destul de des: simplul fapt de a ști că posibilitatea lui există complică imediat calculele într-un foarte mare număr de domenii. El nu are nevoie nici să fie selectiv în mod inteligent, *ad hominem*. Utilizarea procedurii de o manieră pur aleatorie ar fi poate mai productivă.

S-a ajuns de asemenea în situația în care se compun fragmente ale unei critici sociale *de prăsilă*, care nu va mai fi încredințată universitarilor sau celor din mass-media și care vor trebui să fie ținute la distanță de minciunile prea tradiționale în această dezbatere; dar care va fi o critică mai bună, lansată și exploatată în chip nou, mînuită de o altă specie de profesioniști, mai bine formați. Încep să apară, de o manieră destul de confidențială, texte lucide, anonime sau semnate de necunoscuți – tactică înlesnită, de altfel, de concentrarea cunoștințelor despre toți în mîna bufonilor spectacolului, și care a făcut ca oameni necunoscuți să pară drept cei mai stimabili –, nu numai despre subiecte care nu sînt niciodată abordate în spectacol, dar și cu argumente a căror justete se dovedește mai izbitoare datorită acelei originalități, calculabile, ce provine din faptul că nu sînt, în fond, *niciodată utilizate, deși sînt îndeajuns de evidente*. Această practică poate servi cel puțin ca și prim grad de inițiere în recrutarea unor spirite puțin mai deșteptate, căroră li se va spune mai tîrziu, dacă sînt găsite convenabile, o mai mare doză din posibila urmare. Si ceea ce va fi, pentru unii, primul pas al unei cariere, va deveni pentru alții – mai slab clasați – primul grad al capcanei în care vor cădea.

În anumite cazuri, este vorba de a crea, în chestiuni ce-ar risca să devină arzătoare, o altă pseudo-opinie critică; iar între cele două opinii care ar apărea astfel, amîndouă străine mizerelor convenții spectaculare, judecata ingenuă va putea să oscileze la nesfîrșit, în vreme ce discuția care le va cîntări va fi relansată de fiecare dată cînd se va crede de cuviință. Cel mai adesea, este vorba de un discurs general despre ceea ce e ascuns din punct de vedere mediatic, iar acest discurs va putea fi foarte critic, chiar inteligent în unele puncte, dar rămînînd în mod curios descentrat. Temele și cuvintele au fost selecționate artificial, cu ajutorul unor computere informate în gîndirea critică. Există în aceste texte unele absențe, destul de greu vizibile, dar totuși remarcabile: punctul de miră al perspectivei lipsește întotdeauna în chip neobișnuit. Ele seamănă cu *facsimilul* unei arme celebre, căreia îi lipsește doar percutorul. Este negreșit o *critică laterală*, care vede în mod deschis și just o seamă de lucruri, dar situîndu-se alături. Si asta nu pentru că ar invoca o anumită imparțialitate, deoarece ea trebuie, dimpotrivă, să dea impresia că blamează neîncetat, dar fără să pară vreodată că ar simți nevoia să-și explice *cauza*; adică să spună, fie și implicit, de unde vine și încotro se îndreaptă.

Acestei false critici contra-jurnalistice i se poate adăuga practica organizată a *zvonului*, despre care se știe că este la origine un fel de răscumpărare sălbatică a informației spectaculare, deoarece toată lumea resimte, fie și vag, caracterul înșelător al acesteia, și deci puținul de încredere pe care-l merită. Zvonul a fost la origine superstițios, naiv, autointoxicat. Dar, mai recent, supravegherea a început să implanteze în populație oameni susceptibili să lanseze, la primul semnal, zvonurile care-i vor putea fi de folos. Aici, s-a decis aplicarea în practică a observațiilor unei teorii formulate cu mai bine de treizeci de ani în urmă, și a cărei origine se afla în sociologia americană a publicității: teoria indivizilor numiți «locomotive», pe care cei din jurul lor vor fi îndemnați să-i urmeze și să-i imite; dar trecînd de această dată de la spontan la exersat. S-au deblocat de asemenea mijloacele bugetare, sau extrabugetare, care să întrețină numeroși înlocuitori, alături de precedenții specialiști, universitari și mediatici, sociologi sau polițiști, ai trecutului recent. A crede că se aplică încă în mod mecanic unele modele cunoscute în trecut, este la fel de derutant ca și ignoranța generală a trecutului. «Roma nu mai este la Roma» și Mafia nu mai este lumea interlopă. Iar serviciile de supraveghere și dezinformare seamănă tot atît de puțin cu polițiștii și agenții de odinioară – cu sticleții și turnătorii celui de-al Doilea Imperiu, bunăoară

– pe cît de puțin seamănă serviciile speciale actuale, în toate țările, cu activitățile ofițerilor celui de-al Doilea Birou al Statului Major al Armatei din 1914.

De cînd a murit arta, se știe că a devenit extrem de ușor de deghizat polițiști în artiști. Cînd ultimele imitații ale unui neodadaism răsturnat sînt autorizate să officieze glorios în mediatic, și deci să modifice prin asta puțin decorul palatelor oficiale, precum măscăricii regilor de tinichea, se poate observa că prin aceeași mișcare se garantează o acoperire culturală tuturor agenților sau înlocuitorilor rețelelor de influență ale statului. Se deschid pseudo-muzee goale, sau pseudo-centre de cercetare asupra operei complete a unui personaj inexistent, la fel de repede cum se construiește reputația de jurnalist-polițist, de istoric-polițist sau de romancier-polițist. Arthur Cravan vedea, fără îndoială, venind această lume, atunci cînd scria în *Acum*: «În curînd nu vom mai vedea pe străzi decît artiști și va trebui să facem eforturi uriașe să descoperim un om». Acesta este și sensul formei întinerite a unei vechi butade a golanilor din Paris: «Salut, artiști! Cu atît mai rău dacă mă-nșel».

Lucrurile ajungînd să fie ceea ce sînt, putem vedea cîtiva autori colectivi angajați de editura cea mai modernă, adică de cea care și-a asigurat cea mai bună difuzare comercială. Autenticitatea pseudonimelor nefiind garantată decît de ziare, ei și le trec unii altora, colaborează, se înlocuiesc, angajează noi creiere artificiale. Ei s-au angajat să exprime stilul de viață și de gîndire al epocii, nu în virtutea personalității lor, ci la ordin. Cei care cred că sînt cu adevărat antreprenori literari individuali, independenți, pot deci să ajungă să garanteze în mod savant că, acum, Ducasse s-a supărat pe contele de Lautréamont, că Dumas nu e Macquet și că, mai ales, nu trebuie să-l confundăm pe Erckmann cu Chatrian; în sfîrșit, că Censier și Daubenton nu-și mai vorbesc. Ar fi mai potrivit să spunem că acest gen de autori moderni a vrut să-l urmeze pe Rimbaud, cel puțin în formula: «Je est un autre»⁴.

Serviciile secrete erau chemate de întreaga istorie a societății spectaculare să joace în cadrul ei rolul de placă turnantă centrală; căci în ele se concentrează în cel mai înalt grad caracteristicile și mijloacele de execuție ale unei asemenea societăți. Ele sînt, în plus, tot mai adesea însărcinate să arbitreze interesele generale ale acestei societăți, deși sub modestul lor titlu de «servicii». Nu e vorba de abuz, deoarece ele exprimă cu fidelitate moravurile obișnuite ale secolului spectacolului. Si astfel, supraveghetori și supravegheați gonesc pe un ocean fără margini. Spectacolul a făcut să triumfe secretul, și el va trebui să fie tot mai mult în mîinile *specialiștilor secretului* care, bineînțeles, nu sînt cu toții funcționari ajungînd să se autonomizeze, în diferite grade, de controlul statului; care nu sînt cu toții funcționari.

XXIX

O lege generală a funcționării spectacolului integrat, cel puțin pentru cei care îi administrează conducerea, este că, în acest cadru, *tot ceea ce se poate face trebuie să fie făcut*. Adică orice nou instrument trebuie să fie folosit, indiferent de costul său. Unealta nouă devine pretutindeni scop și motor al sistemului și ea va fi singura în stare să-i modifice notabil mersul, de fiecare dată cînd folosirea ei se va fi impus fără vreo altă reflecție. Proprietarii societății vor înainte de toate să mențină, într-adevăr, un anumit «raport social între persoane», dar ei trebuie să urmărească și reînnoirea tehnologică neîncetată; căci aceasta a fost una din obligațiile pe care le-au acceptat odată cu moștenirea lor. Această lege se aplică deci și serviciilor care protejează dominația. Instrumentul care a fost pus la punct trebuie să fie folosit, iar folosirea lui va consolida condițiile însele care favorizau această folosire. În acest fel, procedeele de urgență devin proceduri de totdeauna.

Coerența societății spectacolului a dat dreptate, de o anumită manieră, revoluționarilor, deoarece a devenit clar că nu se poate reforma nici cel mai mic detaliu înăuntrul său fără a desface ansamblul. Dar, în același timp, această coerență a suprimat orice tendință revoluționară organizată, suprimînd terenurile sociale pe care se acestea putuseră mai mult sau mai puțin bine să se exprime: de la sindicalism la ziare, de la oraș la cărți. Simultan, s-au putut pune în lumină incompetența și lipsa de reflecție pe

---

⁴ «Eu este un altul».

care această tendință le manifesta într-un mod cu totul natural. Iar pe plan individual, coerența care domnește este întru totul capabilă să elimine, sau să cumpere, anumite excepții eventuale.

XXX

Supravegherea ar fi putut să fie mult mai periculoasă dacă n-ar fi fost împinsă, pe calea controlului absolut al tuturor, pînă la un punct în care întâlnește dificultăți ivite din propriile sale progrese. Există o contradicție între masa informațiilor dezvăluite despre un număr crescînd de indivizi și timpul și inteligența disponibile pentru a le analiza; sau pur și simplu interesul lor posibil. Abundența materiei obligă la rezumarea ei la fiecare etaj: o mare parte dispare, dar și restul este încă prea lung pentru a fi citit. Conducerea supravegherii și a manipulării nu este unificată. Se luptă pretutindeni, într-adevăr, pentru împărțirea profiturilor și deci pentru dezvoltarea prioritară a cutărei sau cutărei virtualități a societății existente, în detrimentul tuturor celorlalte virtualități ale sale, care cu toate acestea, și dat fiind că sînt făcute din același aluat, sînt considerate la fel de respectabile.

Se dau lupte și din joacă. Fiecare ofițer de profesie are tendința să-și supravitalizeze agenții, dar și adversarii de care se ocupă. Fiecare țară, fără a menționa numeroasele alianțe supranaționale, posedă în prezent un număr indeterminat de servicii de poliție sau de contraspionaj și de servicii secrete, statale și parastatale. Există, de asemenea, multe companii private care se ocupă de supraveghere, protecție, informații. Marile firme multinaționale își au, firească, propriile lor servicii; dar și întreprinderile naționalizate, chiar de dimensiuni modeste, care nu duc mai puțin o politică independentă, pe plan național și uneori internațional. Se poate vedea, de exemplu, un grup industrial nuclear opunîndu-se unui grup petrolier, deși sînt amîndouă proprietatea aceluiași stat și, ceea ce e important, deși sînt dialectic unite prin atașamentul lor în menținerea cursului ridicat al petrolului pe piața mondială. Fiecare serviciu de securitate al unei industrii petroliere combate sabotajul la el și, la nevoie, îl organizează la rivalul său: cine plasează mari interese într-un tunel submarin este favorabil insecurității feriboturilor și poate tocmai ziare în dificultate ca să le facă să simtă aceasta cu prima ocazie și fără a sta prea mult pe gînduri; cine concurează Sandoz este indiferent pînzelor freactice ale văii Rinului. Se supraveghează în secret ceea ce este secret. Astfel încît fiecare din aceste organisme, înfrățite cu multă suplețe în jurul celor care sînt în slujba *rațiunii de stat*, aspiră pe propria socoteală la un fel de hegemonie lipsită de sens. Căci sensul s-a pierdut odată cu centrul cunoscător.

Societatea modernă care, pînă în 1968, mergea din succes în succes, și era convinsă că era iubită, a trebuit să renunțe de-atunci la aceste vise; ea preferă să fie temută, căci știe prea bine că «aerul său de inocență nu va mai reveni».

Astfel, o mie de comploturi în favoarea ordinii stabilite se încurcă reciproc și se combat aproape pretutindeni, odată cu întrepătrunderea tot mai accentuată a rețelelor și a chestiunilor sau acțiunilor secrete; și cu procesul lor de integrare rapidă în fiecare ramură a economiei, politicii, culturii. Conținutul în observatori, în dezinformatori, în afaceri speciale al acestui amestec sporește continuu în toate zonele vieții sociale. Deoarece complotul general a devenit atît de dens încît aproape că se etalează la lumina zilei, fiecare din ramurile sale începe să le jeneze sau să le neliniștească pe celelalte, căci toți acești conspiratori profesioniști ajung să se observe fără să știe exact de ce, sau se întîlnesc din întîmplare, fără a putea să se recunoască în mod sigur. Cine vrea să observe pe cine? În contul cui, în aparență? Dar în realitate? Veritabilele influențe rămîn ascunse, iar intențiile ultime nu pot fi decît destul de dificil bănuite, aproape niciodată înțelese. Astfel încît nimeni nu poate spune că nu este înșelat sau manipulat, dar numai în rare momente manipulatorul însuși poate ști dacă a cîștigat sau nu. Si, de altfel, a fi de partea cîștigătorilor manipulării nu înseamnă că ai ales cum trebuie perspectiva strategică. De aceea, unele succese tactice pot împotmoli mari forțe pe drumuri greșite.

Într-o aceeași rețea, urmărind aparent un același scop, cei care nu constituie decît o parte a rețelei sînt obligați să ignore toate ipotezele și concluziile celorlalte părți, și mai ales cele ale nucleului lor conducător. Faptul destul de notoriu că toate informațiile despre orice subiect observat pot fi tot atît

de bine complet imagine, sau profund falsificate, sau interpretate foarte inadecvat, complică și face puțin sigure, într-o mare măsură, calculele inchișitorilor; căci ceea ce este suficient pentru a condamna pe cineva nu este la fel de sigur când este vorba de a-l cunoaște sau de a-l folosi. Deoarece sursele de informare sînt rivale, falsificările rivalizează și ele.

Pornind de la asemenea condiții ale exercițiului său, se poate vorbi de o tendință descrescîndă a rentabilității controlului, pe măsură ce el se apropie de totalitatea spațiului social și își sporește, ca urmare, personalul și mijloacele. Căci aici fiecare aspiră, și lucrează, la a deveni un scop. Supravegherea se supraveghează pe sine și completează împotriva sa însăși.

În sfîrșit, principala sa contradicție actuală este că supraveghează, infiltrează, influențează, un *partid absent*: cel care era bănuț că ar fi vrut să răstoarne ordinea socială. Dar unde poate fi văzut el la lucru? Căci, cu siguranță, niciodată condițiile n-au fost pretutindeni atît de grav revoluționare, dar numai guvernele cred asta. Negația a fost atît de perfect privată de gîndirea sa, încît s-a risipit de multă vreme. Datorită acestui fapt, ea nu mai este decît o amenințare vagă, dar foarte neliniștitoare totuși, iar supravegherea a fost, la rîndul său, privată de cel mai bun cîmp al activității sale. Această forță de supraveghere și de intervenție este animată tocmai de necesitățile prezente care dictează condițiile angajamentului său, de a se deplasa pe terenul însuși al amenințării pentru a o combate *dinainte*. De aceea, supravegherea va avea interesul să organizeze ea însăși poli de negare, pe care-i va informa în afara mijloacelor discreditate ale spectacolului, cu scopul de a influența, nu teroristi de această dată, ci teorii.

XXXI

Baltasar Gracián, mare cunoscător al timpului istoric, spune cu multă pertinentă, în *Discernătorul*: «Atît acțiunea, cît și discursul trebuie să fie măsurate în funcție de timp. Trebuie să vrei cînd poți; căci vremea și vremurile nu așteaptă pe nimeni».

Iar Omar Khayyam, și mai puțin optimist: «Ca să vorbim limpede și fără parabole, – Sîntem piesele jocului pe care-l joacă Cerul; – Se distrează cu noi pe tabla ființei, – Iar mai apoi ne întorcem, unul cîte unul, în cutia Neantului».

XXXII

Revoluția franceză a antrenat mari schimbări în arta războiului. În urma acestei experiențe, Clausewitz a putut să stabilească distincția după care tactica ar fi utilizarea forțelor în luptă, pentru a obține victoria, iar strategia ar fi utilizarea victoriilor pentru a atinge scopurile războiului. Europa a fost subjucată, imediat și pentru o lungă perioadă, de rezultate. Dar teoria lor n-a fost stabilită decît mai tîrziu și inegal dezvoltată. Au fost înțelese mai întii trăsăturile pozitive directe ale unei profunde transformări sociale: entuziasmul, mobilitatea care domnea în țara devenind relativ independentă de magazii și convoaie, multiplicarea efectivelor. Aceste elemente practice se văzură într-o bună zi echilibrate prin intrarea în acțiune, de partea adversă, a unor elemente similare: armatele franceze se izbiră în Spania de un alt entuziasm popular; în spațiul rus, de o țară în care nu putură să trăiască; apoi, după intrarea Germaniei în război, de efective mult superioare. Totuși, efectul de ruptură, în noua tactică franceză, care a fost baza simplă pe care Bonaparte și-a întemeiat strategia – o strategie ce consta în utilizarea victoriilor *dinainte*, ca și obținute pe credit: a imagina încă de la început manevra și diversele sale variante ca și consecințe ale unei victorii care nu era încă obținută, dar care va fi cu siguranță la primul șoc –, acest efect decurgea deci și din abandonarea forțată a ideilor false. Această tactică fusese brusc nevoită să se elibereze de ideile false, pe măsură ce găsea, prin jocul concomitent al celorlalte inovații citate, mijloacele unei asemenea eliberări. Soldații francezi, recent recrutați, erau incapabili să lupte în linie, adică să rămînă în rîndul lor și să execute tragerile la comandă. Ei se vor desfășura atunci ca trăgători și vor trage liber, înaintînd către inamic. Or, focul liber se dovedea a fi singurul eficace,

operînd realmente distrugerea prin pușcă, cea mai decisivă armă în această epocă a înfruntării armatelor. Totuși, gîndirea militară refuzase în mod universal o asemenea concluzie în secolul ce se încheia, iar discuția despre această chestiune s-a prelungit vreme de aproape un alt secol, în ciuda exemplorlor constante ale practicii luptelor și a progreselor neîncetate în precizia și viteza tragerii cu pușca.

În chip asemănător, instaurarea dominației spectaculare este o transformare socială atît de profundă încît a schimbat radical arta guvernării. Această simplificare, ce a dat atît de repede asemenea roade în practică, n-a fost încă pe deplin înțeleasă din punct de vedere teoretic. Vechi prejudecăți dezmințite pretutindeni, precauții devenite inutile, chiar și urme de scrupule din alte vremuri, împiedică încă în gîndirea a numeroși guvernanți această comprehensiune, pe care practica o stabilește și o confirmă în fiecare zi. Nu numai că se dă de înțeles supușilor că trăiesc într-o lume ce a dispărut, dar și guvernanții însși suferă uneori de inconsecvența de a se crede acolo în unele privințe. Li se întîmplă să se gîndească la o parte din ceea ce au suprimat, ca și cum ar fi rămas o realitate și care ar trebui să fie prezentă în calculele lor. Această întîrziere nu se va prelungi mult. Cine a putut să facă atîta fără efort va merge neapărat mai departe. Nu trebuie să credem că se pot menține durabil, ca un arhaism, în împrejurimile puterii reale, cei care nu vor fi înțeles destul de repede toată plasticitatea noilor reguli ale jocului lor și oarecum măreția lui barbară. Destinul spectacolului nu este în mod cert să sfîrșească în despotism luminat.

Trebuie să conchidem că o schimbare este iminentă și ineluctabilă în casta cooptată care administrează dominația și, mai ales, dirijează protecția acestei dominații. Într-un asemenea domeniu, noutatea nu va fi, desigur, niciodată expusă pe scena spectacolului. Ea apare asemeni fulgerului, pe care nul recunoaștem decît după loviturile sale. Această schimbare, ce va desăvîrși decisiv opera timpurilor spectaculare, se efectuează discret și, deși vizînd oameni deja instalați cu toții în sfera însăși a puterii, conspirativ. Ea îi va selecționa pe cei care vor fi de partea sa conform acestei exigențe principale: să știe clar de ce obstacole sînt scutiți și de ce sînt în stare.

XXXIII

Același Sardou mai spune: «*Degeaba* este relativ la subiect; *în zadar* este relativ la obiect; inutil înseamnă fără utilitate pentru nimeni. Ai muncit *degeaba* atunci cînd ai făcut-o fără succes, astfel încît ți-ai pierdut timpul și energia; ai muncit *în zadar* atunci cînd ai făcut-o fără să atingi scopul pe care ți l-ai propus, din cauza defectuoziității lucrării. Dacă nu reușesc să-mi fac treaba, muncesc *degeaba*, îmi pierd inutil timpul și energia. Dacă treaba făcută nu are efectul pe care-l așteptam, dacă nu mi-am atins scopul, am muncit *în zadar*, adică am făcut un lucru inutil...

Se spune, de asemenea, că cineva a muncit *degeaba* atunci cînd nu e recompensat pentru munca lui, sau cînd această muncă nu e agreată; căci, în acest caz, muncitorul și-a pierdut timpul și energia, fără să se gîndească dinainte în vreun fel la valoarea muncii sale, ce poate fi, de altfel, foarte bună».

(Paris, februarie-aprilie 1988)

Biblioteca Anarhistă

Guy Debord
Comentarii la societatea spectacolului
1998

Traducere și note de Ciprian MIHALI și Radu STOENESCU

ro.theanarchistlibrary.org